

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการวิจัยและพัฒนากรณีศึกษาเกษตรกรที่ดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้สรุป เรียบเรียงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไว้ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. บริบทจังหวัดมหาสารคาม
2. แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
 - 2.1 ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง
 - 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
 - 2.3 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับการเกษตร
3. ตัวชี้วัดความพอเพียงในด้านต่างๆของเกษตรกรบนพื้นฐานเศรษฐกิจพอเพียง
4. เทคนิควิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บริบทจังหวัดมหาสารคาม

จากการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดมหาสารคาม ทำให้ทราบถึงบริบทของจังหวัดมหาสารคาม อันเป็นลักษณะเฉพาะที่จะทำให้เป็นแนวทางในการศึกษาและพัฒนาเกษตรกรที่ดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนทำให้ทราบข้อจำกัดต่าง ๆ ของเกษตรกรในจังหวัดมหาสารคาม ดังนี้

1. สภาพทั่วไป

จังหวัดมหาสารคามมีสภาพทั่วไปในด้านที่ตั้ง ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ตลอดจนการปกครอง ดังนี้ (องค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม, 2549 : 1)

จังหวัดมหาสารคามตั้งอยู่บริเวณตอนกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 470 กิโลเมตร อยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 15 องศา 25 ลิปดา และ 16 องศา 40 ลิปดาเหนือ เส้นแวงที่ 102 องศา 50 ลิปดา และ 103 องศา 30 ลิปดาตะวันออก มีพื้นที่ 3,307,302 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง คือทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดกาฬสินธุ์

ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดบุรีรัมย์ ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดกาฬสินธุ์และจังหวัดร้อยเอ็ด ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดบุรีรัมย์

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของจังหวัดมหาสารคามเป็นพื้นที่ค่อนข้างราบเรียบถึงถูกคลื่นลอนลาด พื้นที่โดยทั่วไปมีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 130 – 230 เมตร ด้านทิศตะวันตกและทิศเหนือเป็นที่สูงในเขตอำเภอโกสุมพิสัย อำเภอเชียงยืน และอำเภอกันทรวิชัย ครอบคลุมพื้นที่ประมาณครึ่งหนึ่งของพื้นที่จังหวัดและค่อย ๆ ลาดเทมาทางทิศตะวันออกและทิศใต้ มีลำน้ำสำคัญหลายสายไหลผ่าน สภาพพื้นที่ที่สามารถแบ่งออกได้ 3 ลักษณะ คือ

1. พื้นที่ราบเรียบถึงค่อนข้างราบเรียบส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มริมน้ำ เช่น ที่ราบลุ่มริมน้ำชีในบริเวณอำเภอเมืองมหาสารคาม อำเภอโกสุมพิสัย และทางตอนใต้ของจังหวัด แถบชายทุ่งกุลาร้องไห้

2. พื้นที่ค่อนข้างราบเรียบสลับกับลูกคลื่นลอนลาด พบทางบริเวณตอนเหนือของอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย เป็นแนวยาวไปทางตะวันออกถึงอำเภอเมืองมหาสารคาม

3. พื้นที่ลูกคลื่นลอนลาด สลับกับพื้นที่ลูกคลื่นลอนชัน พบทางตอนเหนือและตะวันตกของจังหวัด บริเวณนี้มีเนื้อที่ประมาณครึ่งหนึ่งของเนื้อที่ของจังหวัด

ลักษณะภูมิอากาศจังหวัดมหาสารคามมีลักษณะอากาศแบบมรสุมเมืองร้อน (tropical monsoon climate) ในช่วงฤดูร้อนจะมีอากาศร้อนอบอ้าว ในช่วงมรสุมฤดูร้อนจะได้รับลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ที่พัดมาจากมหาสมุทรอินเดีย ซึ่งทำให้เกิดฝนตก สำหรับปริมาณน้ำฝนที่พื้นที่บริเวณจังหวัดได้รับนั้น ส่วนมากจะเกิดจากผลกระทบของพายุหมุนเขตร้อนที่เคลื่อนผ่านประเทศเวียดนามและเข้าสู่ประเทศไทยปี 2548 ฤดูร้อนในเดือนเมษายน มีอุณหภูมิสูงประมาณ 40 องศาเซลเซียสและมีอุณหภูมิต่ำสุดในเดือนมกราคม ประมาณ 8 องศาเซลเซียส ฤดูฝนจะเริ่มประมาณกลางเดือนพฤษภาคมถึงประมาณกลางเดือนตุลาคม โดยวัดปริมาณน้ำฝน ช่วงระหว่างเดือนมกราคม- เดือนตุลาคม 2548 มีปริมาณน้ำฝนทั้งหมด 1,224.7 มิลลิเมตรและมีปริมาณน้ำฝนมากกว่าปี 2547 เท่ากับ 71.6 มิลลิเมตร โดยมีจำนวนฝนตกเท่ากับ 102 วัน เดือนที่มีจำนวนวันฝนตกมากที่สุดคือเดือนกรกฎาคมและสิงหาคม มีจำนวนวันฝนตกเท่ากับ 18 วัน

จังหวัดมหาสารคามมีพื้นที่ประมาณ 5,228.843 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 11 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ 133 ตำบล (องค์การบริหารส่วนตำบล 131 แห่ง) 1,934 หมู่บ้าน โดยอำเภอที่มีพื้นที่มากที่สุด คืออำเภอโกสุมพิสัย รองลงมาคืออำเภอบรบือ อำเภอวาปีปทุม และอำเภอเมืองฯ ตามลำดับ มีพื้นที่เท่ากับ 827.876 , 681.622 , 605.744 และ 556.697 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็นร้อยละ 15.83 , 13.03 , 11.58 และ 10.64 ของพื้นที่ทั้งหมดของจังหวัด

จังหวัดมหาสารคามมีเทศบาลทั้งหมด 11 แห่ง แบ่งเป็นเทศบาลเมือง จำนวน 1 แห่ง คือ เทศบาลเมืองมหาสารคาม ที่เหลืออีก 10 แห่ง เป็นเทศบาลตำบล โดยอำเภอขามเฒ่า สี่สุราษฎร์ อำเภอกุดรัง และกิ่งอำเภอชื่นชมไม่มีเทศบาลตั้งอยู่ สำหรับพื้นที่ในเขตเทศบาลมีทั้งสิ้น 86.876 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 1.66 ของพื้นที่ทั้งหมดของจังหวัด

ประชากรของจังหวัดมหาสารคาม ปี 2548 รวมทั้งสิ้น 936,485 คน เป็นชาย 464,324 คน หญิง 472,165 คน จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 228,659 ครัวเรือน สำหรับอำเภอที่มีประชากรมากที่สุด 3 อันดับแรก คือ อำเภอเมือง อำเภอโกสุมพิสัย อำเภอวาปีปทุมมีประชากรเท่ากับ 142,331 ,119,125 และ 113,873 คน ตามลำดับ

ความหนาแน่นของประชากรในจังหวัดมหาสารคามโดยเฉลี่ยเท่ากับ 180.55 คน/ตารางกิโลเมตร อำเภอที่มีความหนาแน่นของประชากรมากที่สุด คือ อำเภอเมือง, อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย และ อำเภอเชียงยืน มีความหนาแน่นเท่ากับ 261.21, 255.31 และ 227.93 คน/ตารางกิโลเมตรตามลำดับ

ในด้านการเกษตร เศรษฐกิจ สังคมของจังหวัดมหาสารคาม ปรากฏคั้งที่ได้นำเสนอไว้ในเครือข่ายของจังหวัดมหาสารคาม ดังนี้ (จังหวัดมหาสารคาม, 2549 : 1)

จังหวัดมหาสารคามมีแหล่งน้ำทั้งหมด จำนวน 226,456 แห่ง โดยแยกประเภทแหล่งน้ำได้ ดังนี้

1) คลองชลประทาน	จำนวน	12,920 แห่ง
2) คลองส่งน้ำ	จำนวน	13,208 แห่ง
3) บ่อบาดาล	จำนวน	34,976 แห่ง
4) บ่อน้ำตื้น	จำนวน	18,747 แห่ง
5) สระน้ำ (100 ทรว. ขึ้นไป)	จำนวน	46,698 แห่ง
6) แม่น้ำลำคลอง	จำนวน	10,454 แห่ง
7) ฝ่ายพังกั้นน้ำ	จำนวน	16,568 แห่ง
8) อ่างเก็บน้ำ	จำนวน	6,020 แห่ง
9) เหมือง	จำนวน	490 แห่ง
10) ห้วยและลำธาร	จำนวน	32,386 แห่ง
11) หนองบึง	จำนวน	33,928 แห่ง
12) ราน้ำ	จำนวน	64 แห่ง

นอกจากนี้ยังมีแหล่งน้ำชลประทาน ส่วนใหญ่เป็นโครงการชลประทานขนาดกลาง จำนวน 21 โครงการ ครอบคลุมพื้นที่ที่ได้รับประโยชน์ 171,490 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 6.5

ของพื้นที่ถือครองทางการเกษตรทั้งหมด มีปริมาณเก็บกักน้ำ 75,462 ล้านลูกบาศก์เมตร มีครัวเรือนที่ได้รับประโยชน์ 7,871 ครัวเรือน ที่เหลือเป็นโครงการชลประทานขนาดเล็ก 317 โครงการ ปริมาณเก็บกักน้ำ 49.28 ล้านลูกบาศก์เมตร ครอบคลุมพื้นที่รับประโยชน์ 105,103 ไร่ ซึ่งปัจจุบันได้โอนงานให้ องค์การบริหารส่วนตำบลเรียบร้อยแล้ว

นอกจากนี้จังหวัดมหาสารคามยังจัด โครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้าในปี 2548 ซึ่งดำเนินการจัดตั้งสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้า ในจังหวัดมหาสารคาม จำนวน 79 สถานี มีพื้นที่ให้บริการในฤดูฝน จำนวน 284,103 ไร่ และมีพื้นที่ให้บริการในฤดูแล้ง จำนวน 85,276 ไร่ อำเภอที่มีสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้ามากที่สุด คือ อำเภอเมืองมหาสารคาม จำนวน 29 สถานี รองลงมาคือ อำเภอกันทรวิชัย อำเภอโกสุมพิสัย และอำเภอเชียงยืน จำนวน 20, 20 และ 4 สถานี ตามลำดับ

จังหวัดมหาสารคามมีผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดและมูลค่าผลิตภัณฑ์เฉลี่ย /คน/ปี ซึ่งในปี 2548 จังหวัดมหาสารคามมีมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (gross provincial product, GPP) ตามราคาประจำปี เท่ากับ 30,434 ล้านบาท เพิ่มขึ้นจากผลิตภัณฑ์มวลรวมปี 2547 จำนวน 2,517 ล้านบาทหรือมีอัตราการขยายตัวเท่ากับร้อยละ 9.01 สาขาที่มีมูลค่าการผลิตสูงสุดคือสาขาการขนส่ง ขยายปลีก การซ่อมแซมยานยนต์ จักรยานยนต์ ของใช้ส่วนบุคคล และของใช้ในครัวเรือน มีมูลค่าการผลิตเท่ากับ 8,618 ล้านบาท รองลงมาคือ สาขาการเกษตรกรรม การล่าสัตว์ การป่าไม้ โดยมีมูลค่าการผลิต เท่ากับ 6,211 ล้านบาท

ในด้านรายได้เฉลี่ยพบว่าจังหวัดมหาสารคามมีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีในปี 2548 ที่ 28,866 บาท ซึ่งอยู่ในลำดับที่ 8 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือและลำดับที่ 65 ของประเทศ จากสถิติจะเห็นว่าอยู่ในเกณฑ์ปานกลางจาก 19 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ถ้าเปรียบเทียบกับในระดับประเทศจะอยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำเนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมตามฤดูกาลเท่านั้น การส่งเสริมสนับสนุนอาชีพเสริมรายได้นอกฤดูกาล ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

จากการสำรวจของสำนักงานสถิติจังหวัดมหาสารคาม (2548 : 1) ในปี 2547 จังหวัดมหาสารคาม มีจำนวนประชากรวัยทำงาน เท่ากับ 742,234 คน เป็นผู้มีงานทำจำนวน 533,903 คน หรือร้อยละ 71.93 ของประชากรวัยทำงาน เป็นผู้ว่างงานจำนวน 5,612 คน หรือร้อยละ 0.75 ของประชากรวัยทำงาน มีกำลังแรงงานที่รอฤดูกาล จำนวน 3,687 คน หรือร้อยละ 0.49 ของประชากรวัยทำงาน

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 (2549) นำเสนอข้อมูลการศึกษา ในจังหวัดมหาสารคาม ว่าจังหวัดมหาสารคามเป็น จังหวัดที่นับเป็นศูนย์กลางการศึกษาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นเมือง “ดักศิลานคร” เนื่องจากเป็นที่รวมของสถานศึกษาใน

ระบบโรงเรียนทุกระดับ ตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษาเป็นจังหวัดที่มีสถานศึกษาเกือบทุกสังกัดกระจายอยู่ในจังหวัด โดยจำแนกตามระบบการศึกษาและสังกัด ดังนี้

1. สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 ประกอบด้วย
 - 1.1 โรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 284 แห่ง
 - 1.2 โรงเรียนสามัญศึกษา จำนวน 28 แห่ง
 - 1.3 โรงเรียนการศึกษาเอกชน จำนวน 13 แห่ง
2. สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 2 ประกอบด้วย
 - 2.1 โรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 231 แห่ง
 - 2.2 โรงเรียนสามัญศึกษา จำนวน 27 แห่ง
 - 2.3 โรงเรียนขยายโอกาส จำนวน 27 แห่ง
 - 2.4 โรงเรียนเอกชน จำนวน 5 แห่ง
3. สังกัดสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา ประกอบด้วย
 - 3.1 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จำนวน 1 แห่ง
 - 3.2 มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม จำนวน 1 แห่ง
4. สถานศึกษาสังกัดกรมอาชีวศึกษา จำนวน 6 แห่ง
5. สถานศึกษาสังกัดสำนักงานพัฒนาการกีฬาและนันทนาการ จำนวน 1 แห่ง
6. สถานศึกษาสังกัดกรมการศาสนา ประกอบด้วย
 - 6.1 โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ จำนวน 13 แห่ง
 - 6.2 ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด จำนวน 140 แห่ง
 - 6.3 โรงเรียนศาสนาแผนกธรรม/บาลี จำนวน 176 แห่ง
7. สถานศึกษาอื่นๆ ประกอบด้วย
 - 7.1 สำนักบริหารการศึกษาส่วนท้องถิ่น จำนวน 7 แห่ง
 - 7.2 สังกัดกรมพัฒนาชุมชน จำนวน 104 แห่ง
 - 7.3 กระทรวงสาธารณสุข จำนวน 1 แห่ง
 - 7.4 สังกัดองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 11 แห่ง

องค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม (2549 : 10) นำเสนอข้อมูลในด้านศาสนาของประชาชนจังหวัดมหาสารคามว่า เกือบทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ ส่วนที่นับถือศาสนาอื่น ๆ เช่น ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม มีเฉพาะในกลุ่มเพียงเล็กน้อยเท่านั้น สถาบันทางศาสนาที่สำคัญจึงเป็นวัดในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีจำนวนทั้งหมด 1,012 แห่ง ประกอบด้วย วัดมหานิกาย

990 แห่ง วัดธรรมยุตจำนวน 27 แห่ง นอกจากนี้ยังประกอบไปด้วยสำนักสงฆ์จำนวน 116 แห่ง ที่พักสงฆ์จำนวน 235 แห่ง และวัดร้างอีกจำนวน 7 แห่ง

นอกจากนี้ประชาชนในจังหวัดมีเชื้อชาติไทย ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ เป็นคนพื้นเมืองชาวอีสานดั้งเดิม ไม่มีชนกลุ่มน้อยลี้ภัยหรืออพยพ มีภาษาไทยอีสานเป็นภาษาพูด ผู้คนยึดขนบธรรมเนียมประเพณี มีนิสัยโอบอ้อมอารี ว่าเรียงสนุกสนาน มีความเคารพศรัทธาศาสนา ให้ความสำคัญกับผู้อาวุโส รักถิ่นกำเนิด มีการกินอยู่เรียบง่ายตามที่ได้ปฏิบัติกันมา ไม่เปลี่ยนแปลงอะไรง่าย บรรพบุรุษเคยทำอะไรปฏิบัติสิ่งใดก็จะปฏิบัติตาม เช่น การประกอบอาชีพการทำนาการกินอยู่ การจัดระเบียบบ้านเรือน มีความเสียสละทรัพย์สินของร่วมทำบุญ ตลอดจนบริจาคตานแก่คนยากจน เชื่อตามประเพณีว่า เป็นการสร้างกรรมดีเอาไว้ เพื่อเป็นผลดีต่อตัวเองในเวลาต่อไปหรือชาติหน้า การรวมกลุ่มองค์กรต่างๆ เป็นองค์กรที่มีรูปแบบชัดเจน มีองค์กรสภาวัฒนธรรมจังหวัด 1 แห่ง สภาวัฒนธรรมอำเภอครบทุกอำเภอสภาวัฒนธรรมตำบล 45 แห่ง และยังมีสภาวัฒนธรรมหมู่บ้าน โขงกุดหวาย ซึ่งเป็นสภาวัฒนธรรมระดับหมู่บ้านแห่งแรกของประเทศไทยการดำเนินงานกิจกรรมทางวัฒนธรรมยังมีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา การดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรมของจังหวัด ยึดประเพณีของชาวอีสานดั้งเดิม “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” เป็นหลักและมีงานวัฒนธรรมประเพณีสำคัญประจำจังหวัด มีดังนี้

1. งานนมัสการพระธาตุนาดูน อำเภอนาดูน เป็นงานประเพณีประจำปี ซึ่งจัดขึ้นในช่วงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี เพื่อเป็นการนมัสการองค์พระธาตุในงาน มีขบวนแห่ประเพณี 12 เดือน การแสดงตำนานนครจำปาศรี
2. งานบุญเบิกฟ้า จัดขึ้นในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี ถือเป็นงานประเพณีประจำปีของชาวจังหวัดมหาสารคามและเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัด ซึ่งมีแนวความคิดที่ฟื้นฟูเกี่ยวกับการทำนา เพื่อให้คนทั้งหลายได้ตระหนักถึงความสำคัญของชาวนาและการบำรุงดินอันเป็นหัวใจสำคัญของการผลิตข้าว กำหนดจัดงาน 10 วัน 10 คืน
3. งานประเพณีบุญบั้งไฟ จัดขึ้นในเดือน 6 ของทุกปี ที่อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จัดเป็นงานประเพณีที่ยิ่งใหญ่
4. งานออนซอนกลองยาว เป็นงานประเพณีของชาวอำเภอนาโพธิ์ จัดเป็นประจำในเดือนมีนาคมของทุกปี
5. ประเพณีแข่งเรือยาว ลอยกระทง ล่องเรือไฟ เป็นงานประเพณีที่จะดำเนินการในวันออกพรรษา สถานที่จัดงานบริเวณบึงบอน ต.หัวขวาง อ.โกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

6) งานบุญพาวัวถึง เป็นงานประจำปีของชาวอำเภอโกสุมพิสัย ปีเว้นปี 2 เมษายนของทุกปี เป็นการจัดงานเพื่อหารายได้สมทบเป็นกองทุนจัดซื้ออาหารไว้เลี้ยงฝูงลิงตลอดทั้งปี ซึ่งเป็นการแสดงออกในการทำบุญให้ทานแก่สัตว์

2. ปัญหาสำคัญของจังหวัด

จังหวัดมหาสารคาม (2549 : 1) ได้นำเสนอปัญหาสำคัญของจังหวัด ผ่านเครือข่ายจังหวัดมหาสารคามว่า จังหวัดมหาสารคามมีปัญหาสำคัญของจังหวัดดังนี้

2.1 ปัญหาความยากจนของประชาชน ซึ่งมีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี (ปี 2545) ประมาณ 23,857 บาท เป็นลำดับที่ 70 ของประเทศ

2.2 ปัญหาอุทกภัย ซึ่งเกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี ทั้งในเขตเมืองและพื้นที่เกษตรกรรม

2.3 ปัญหาการว่างงานและแรงงานอพยพ โดยเฉพาะในช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยว การอพยพแรงงานดังกล่าวจะมีทั้งในภาคเกษตรกรรม ภาคอุตสาหกรรม และการประมง

2.4 ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม โดยเฉพาะปัญหาคุณภาพดินต่ำ การแพร่กระจายของปัญหาดินเค็ม ส่งผลให้การประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพหลักของประชากรส่วนใหญ่ประสบปัญหาด้านผลผลิต

2.5 ปัญหาด้านสังคม เช่น ปัญหายาเสพติด

จากที่ยกมาจะเห็นได้ว่า จังหวัดมหาสารคามมีปัญหาสำคัญในหลายประเด็น ซึ่งประเด็นที่น่าสนใจคือปัญหาความยากจน และปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ถือว่ามีส่วนสำคัญในการทำให้การทำกรเกษตรของเกษตรกรไม่ประสบผลสำเร็จ ดังนั้นการพัฒนาแนวทางการดำเนินชีวิต โดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง จะสามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

3. ศักยภาพ โอกาส ข้อจำกัดของการพัฒนาจังหวัด

นอกจากนี้จังหวัดมหาสารคาม (2549 : 2) ได้วิเคราะห์ศักยภาพ โอกาส ข้อจำกัดของการพัฒนาจังหวัด ผ่านเครือข่ายจังหวัดมหาสารคามว่า จังหวัดมหาสารคามมีปัญหา และข้อจำกัดคือ

3.1 ปัญหา / ข้อจำกัด

1) ความไม่เอื้ออำนวยของทรัพยากรธรรมชาติต่อการพัฒนา เช่น ดินมีคุณภาพต่ำ มีการแพร่กระจายของดินเค็ม แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรมีจำกัดและมีปัญหาเรื่องคุณภาพ

3.1.3 ความล้มเหลวของสถาบันครอบครัวอันเนื่องจากการเคลื่อนย้ายแรงงาน ส่งผลให้ขาดกำลังคนที่จะพัฒนา

3.2 โอกาส

3.2.1 เป็นเมืองศูนย์กลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่สามารถเชื่อมโยงกับทุกจังหวัดในภาค ๙ ได้ภายในเวลาไม่เกิน 2 ชั่วโมง 30 นาที จนได้ชื่อว่า “สะดือของภาคอีสาน”

3.2.2 เป็นเมืองแห่งการศึกษา หรือดักศิลา นคร ประชาชนมีการศึกษาที่ค่อนข้างมีคุณภาพ

3.2.3 เป็นศูนย์กลางความเจริญทางด้านอารยธรรม ศิลปะ ขนบธรรมเนียมและประเพณี การดำเนินชีวิตของประชาชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

3.2.4 มีทรัพยากรธรรมชาติ คือ หินเกลือที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาได้ การวิเคราะห์อุปสรรค / ข้อจำกัด และโอกาสของการพัฒนาจังหวัดมหาสารคาม พบว่าจังหวัดมีจุดเด่นที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาที่สำคัญ 3 เรื่องหลัก คือ (1) ความเป็นจังหวัดศูนย์กลางของภูมิภาค หรือ “สะดืออีสาน” (2) การเป็นเมืองศูนย์กลางของการศึกษา (3) การเป็นจังหวัดที่มีความเข้มแข็งด้านอารยธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งการดำเนินการพัฒนาจังหวัดโดยใช้ศักยภาพ / จุดเด่นดังกล่าวมีแนวทาง ดังนี้

1. ใช้ศักยภาพของความเป็นจังหวัดศูนย์กลางของภูมิภาค หรือ “สะดืออีสาน” มาดำเนินการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดเพื่อให้เกิดการจ้างงานและสร้างรายได้แก่ประชาชน โดยได้จัดทำและเสนอ โครงการพัฒนาบริเวณพื้นที่สะดืออีสาน (บึงกุย) ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัด ในลักษณะศูนย์รวมการศึกษาวัฒนธรรม ประเพณีของ 19 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อให้ประชาชนได้มาท่องเที่ยวและศึกษารวมทั้งได้จัดงาน “มหัศจรรย์แดนสะดืออีสาน” ขึ้นเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ และเผยแพร่ให้ประชาชนได้รับทราบ เมื่อวันที่ 9 – 11 พฤษภาคม 2545

2. ดำเนินการพัฒนาและส่งเสริมการเป็นเมืองแห่งการศึกษา หรือ “ดักศิลา-นคร” โดยเน้นการเสริมสร้างบรรยากาศให้เหมาะสม โดย

2.1 ปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ของเมืองในด้านต่าง ๆ เช่น การรณรงค์การรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชนเมือง การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ของศาลหลักเมือง หอนาฬิกา คลองสมถวิล และพื้นที่บริเวณอุทยานโย

2.2 ส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน นักเรียน/นักศึกษา ได้มีสถานที่พักผ่อนออกกำลังกาย เพื่อเสริมสร้างสุขภาพร่างกายและจิตใจ โดยการจัดทำโครงการก่อสร้างสนามกีฬาจังหวัด การจัดกิจกรรม Happy Day รวมทั้ง กรอ. จังหวัด ได้มีมติในการประชุมครั้งที่

1/2546 เมื่อวันที่ 27 มกราคม 2546 ให้จังหวัดเสนอขอรับเป็นเจ้าของภาพในการคัดเลือกตัวแทนเขต ในการแข่งขันกีฬาแห่งชาติและเป็นเจ้าภาพในการจัดการแข่งขันกีฬาเยาวชนแห่งชาติ

2.3 สนับสนุนให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ร่วมกับมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

2.4 สนับสนุนการแก้ไขปัญหาของสังคม โดยเฉพาะปัญหายาเสพติดในกลุ่มเยาวชน นักเรียน นักศึกษา ในสถานศึกษา หอพัก และชุมชน โดยการตรวจตรา ควบคุม ดูแล หอพัก สถานบริการ การส่งเสริมให้ชุมชนและสถานศึกษาร่วมมือกัน โดยการแบ่งพื้นที่ให้ชุมชน ให้สถานศึกษารับผิดชอบ รวมทั้งการดำเนินกิจกรรมเสริมต่าง ๆ เช่น โครงการมหรรมกีฬาด้าน ยาเสพติด เป็นต้น

3. ส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางของการศึกษา เรียนรู้ และเผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรม โดยการใช้ศักยภาพของสถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรม สถาบันวิจัยสวนวลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคามเป็นแหล่งของการเรียนรู้ รวมทั้งจังหวัดได้จัดกิจกรรมเพิ่มเติม เพื่อเผยแพร่วัฒนธรรม โดยการจัดงาน “มรดกอีสาน คำานามมหาสารคาม” เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม - 5 มิถุนายน 2546 นอกเหนือจากการใช้ศักยภาพที่มีอยู่มาดำเนินการพัฒนาจังหวัดในเชิงรุกแล้ว การดำเนินการในเชิงรับ คือ การแก้ไขปัญหาที่เป็นอุปสรรคของการพัฒนาจังหวัดนั้นจังหวัด มหาสารคามได้มีการดำเนินการในอีกด้านหนึ่งด้วย ดังนี้

3.1 การแก้ไขปัญหาความยากจน การว่างงานการอพยพแรงงาน โดยการ สร้างงานและรายได้ให้กับประชาชนเพิ่มขึ้นด้วยการจัดทำโครงการส่งเสริมอาชีพหลังฤดูเก็บเกี่ยว ทั้งอาชีพภาคเกษตรและอาชีพนอกภาคเกษตร เช่น โครงการปลูกพืชฤดูแล้ง โครงการสนับสนุน กลุ่มอาชีพ และสินค้า 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ โครงการส่งเสริมการเลี้ยงไก่พื้นเมือง การปลูกผักสวนครัวตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้หลักการ “ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ขยายโอกาส” รวมทั้ง การฝึกอบรมช่างฝีมือสาขาต่าง ๆ เพื่อยกระดับทักษะฝีมือแรงงาน

3.2 การป้องกันปัญหาอุทกภัยโดยเฉพาะปัญหาอุทกภัยในเขตเทศบาลเมือง และพื้นที่การเกษตรบริเวณลุ่มน้ำชี ซึ่งได้รับผลกระทบทุกปี มูลค่าความเสียหายปีละไม่ต่ำกว่า 800 – 900 ล้านบาท โดยได้จัดทำโครงการป้องกันปัญหาขึ้น เช่น โครงการขุดลอกคลองผันน้ำ ป้องกันน้ำแข็งเขตเมือง โครงการก่อสร้างประตูเปิด - ปิดน้ำที่เชื่อมต่อกับลำน้ำชี

3.3 การป้องกันปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม โดยการรณรงค์ ส่งเสริมประชาชนใช้ ปุ๋ยอินทรีย์แทนปุ๋ยเคมี ส่งเสริมการปลูกไม้บริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำชี เพื่อป้องกันการพังทลายของดิน และเป็นวัตถุดิบในการทำอาชีพจักสานต่าง ๆ

จากการศึกษาบริบทของจังหวัดมหาสารคามข้างต้นทำให้พบว่า มหาสารคาม ตั้งขึ้นเป็นเมืองเมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2408 มีพื้นที่ 5,228.843 ตารางกิโลเมตร หรือ 3,268,027 ไร่ ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วของจังหวัดเป็นพื้นที่ค่อนข้างราบเรียบ ถึงลูกคลื่นลอนลาด มีพื้นที่ทั้งหมด 3,268,027 ไร่ มีพื้นที่ทางการเกษตร 2,449,059 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 74.94 ของพื้นที่จังหวัด ที่นามีพื้นที่มากที่สุดเท่ากับ 2,186,844 ไร่ รองลงมาคือพืชไร่น้ำที่มีจำนวนเท่ากับ 197,984 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 66.91 และ 6.06 ของพื้นที่ทางการเกษตร ตามลำดับ คราวเรือนภาคการเกษตรทั้งหมด 157,391 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 71.56 ของครัวเรือนทั้งหมดของจังหวัด สัตว์เศรษฐกิจที่สำคัญของจังหวัดมหาสารคามประกอบด้วย สุกร โค กระบือ ไก่ เป็ด ปัญหาสำคัญของจังหวัดคือ ความยากจนของประชาชน ซึ่งมีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี (ปี 2548) ประมาณ 28,866 บาท เป็นลำดับที่ 65 ของประเทศ ดังนั้นจังหวัดจึงมีแนวทางการพัฒนาจังหวัดในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะด้านการเกษตร และการแก้ไขปัญหาที่เป็นอุปสรรคของการพัฒนาจังหวัด โดยเฉพาะการแก้ปัญหาค่าความยากจน การว่างงานการอพยพแรงงาน โดยการสร้างงานและรายได้ให้กับประชาชนเพิ่มขึ้น ด้วยการจัดทำโครงการส่งเสริมอาชีพหลังฤดูเก็บเกี่ยว ทั้งอาชีพภาคเกษตรและอาชีพนอกภาคเกษตร เช่น โครงการปลูกพืชฤดูแล้ง โครงการสนับสนุนกลุ่มอาชีพและสินค้า 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ โครงการส่งเสริมการเลี้ยงไก่พื้นเมือง การปลูกผักสวนครัวตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้หลักการ “ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ขยายโอกาส”

จากบริบทดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยได้เห็นความสำคัญของการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับเกษตรกรในจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งจะทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่เป็นอุปสรรคของการพัฒนาจังหวัด โดยเฉพาะการแก้ปัญหาค่าความยากจน การว่างงาน การอพยพแรงงาน โดยการสร้างงานและรายได้ให้กับประชาชนเพิ่มขึ้น ตามแนวทางการพัฒนาของจังหวัดมหาสารคามต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

1. ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง
2. แนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
3. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับการเกษตร

1. ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นปรัชญาที่แนวทางการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับ คณะเศรษฐศาสตร์ (2544) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำรัสชี้แนะทาง

ดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางแก้ไขให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และยั่งยืน ภายใต้ยุคโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน “ทางสายกลาง” โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ ในยุคโลกาภิวัตน์

สินธุ์ พันธุ์พินิจ (2545) กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า “พอเพียง หมายถึง พอมีพอกิน คือ มีกิน มีอยู่ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่หรูหราก็ได้ แต่ว่าพอพอมีพอกิน ก็แปลว่า เศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง ถ้าแต่ละคนมีพอกินก็ใช้ได้ ยิ่งถ้าประเทศพอกินยิ่งดี...” พระองค์ได้ทรงเปรียบคำว่า “พอเพียง” กับคำว่า “Self-Sufficiency” หมายความว่า “ผลิตอะไร มีพอที่จะใช้ ไม่ต้องขอขืมของคนอื่น ๆ อยู่ได้ด้วยตนเองแต่คำว่าพอเพียงนี้มีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้คือ คำว่าพอ ก็พอเพียงนี้พอแก่ตัวเอง คนเราถ้าพอใจในความต้องการมันก็มี ความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนผู้อื่นน้อย”

จากความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า ความพออยู่พอกิน ยึดมั่นทางสายกลางในการดำรงชีวิต คือส่วนสำคัญที่จะทำให้คนเรามีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ดังนั้นความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงจึงมีผู้นิยมไว้หลายคน ดังเช่น สุเมธ ตันติเวชกุล (2543) ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงว่า “เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึงเศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเอง (Relative Self-Sufficiency) อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียวเพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้า ฐานะทางเศรษฐกิจที่สูงขึ้นไปตามลำดับต่อไปได้”

สรุปแล้วเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นเศรษฐกิจที่เกิดจากความต้องการอย่างแท้จริง สำหรับชีวิตมนุษย์ ดังที่ อุดมพร อมรรธรรม (2549) กล่าวไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง ก็คือเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน เศรษฐกิจแบบนี้มีความต้องการตอบสนองความต้องการด้วยผลผลิตจากธรรมชาติ เป็นสำคัญ จึงอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติมากที่สุด ผู้ปฏิบัติตามนี้จะสามารถอุ้มชูตัวเองได้ มีชีวิตอยู่ดี มีสุขพอสมควรไม่เดือดร้อน

2. แนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

ปัจจุบันสังคมไทยประสบปัญหาต่าง ๆ อย่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้าน เศรษฐกิจ ด้านภัยธรรมชาติรวมถึงภัยทางด้านสังคม ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นหัวใจสำคัญที่จะทำให้คนเราดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ดังที่สำนักประชาสัมพันธ์เขต 3 จังหวัด

เชิงใหม่ (2548) ได้แสดงแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า ในสภาวะการณ์ปัจจุบัน ซึ่งเกิดความถดถอยทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงขึ้นนี้ จึงทำให้เกิดความเข้าใจได้ชัดเจนในแนวพระราชดำริของ “เศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งได้ทรงคิดและตระหนักมาช้านานเพราะหากเราไม่ไปพึ่งพา ยึดติดอยู่กับกระแสจากภายนอกมากเกินไป จนได้ครอบงำความคิดในลักษณะดั้งเดิมแบบไทย ๆ ไปหมด มีแต่ความทะเยอทะยานบนฐานที่ไม่มั่นคงเหมือนลักษณะฟองสบู่ วิกฤตเศรษฐกิจเช่นนี้อาจไม่เกิดขึ้น หรือไม่หนักหนาสาหัสจนเกิดความเดือดร้อนกันถ้วนทั่วเช่นนี้ ดังนั้น “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงสื่อได้ความหมาย ความสำคัญในฐานะเป็นหลักการสังคมที่พึงยึดถือ

สังคิต พิริยะรังสรรค์ (2543 : 25) กล่าวว่า พระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง หน่วยงานต่าง ๆ ได้นำน้อมไปปฏิบัติอย่างรวดเร็ว เพราะเป็นระบบเศรษฐกิจพื้นฐานของครอบครัว ซึ่งสิน พันธุ์พินิจ (2545 : 30) กล่าวว่าพระราชดำรัสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทาน แก่ปวงชนชาวไทยนี้ก็คือวิถีชีวิตไทยที่ยึดเส้นทางสายกลางความพอดี ความพอดี ประกอบด้วยหลักสำคัญ 5 ประการ คือ

1. ความพอดีด้านจิตใจ คือ ต้องเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ มีจิตสำนึก ที่ดี เอื้ออาทร ประนีประนอม นึกถึงผลประโยชน์ส่วนรวม
2. ความพอดีด้านสังคม คือ ต้องมีความช่วยเหลือเกื้อกูลกันสร้างความเข้มแข็งได้แก่ชุมชน รู้จักฝึกกำลัง และที่สำคัญมีกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากรากฐานที่มั่นคง และแข็งแรง
3. ความพอดีด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ รู้จักใช้และจัดการอย่างฉลาด และรอบคอบ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนสูงสุด และที่สำคัญใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ใน ประเทศเพื่อพัฒนาประเทศให้มั่นคงอยู่เป็นขั้นตอนไป
4. ความพอดีด้านเทคโนโลยี คือ รู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมให้สอดคล้องกับความต้องการและการพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้านของเราเองและสอดคล้อง เป็นประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมของเราเอง
5. ความพอดีด้านเศรษฐกิจ คือ เพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย ดำรงชีวิตอย่างพอควร พออยู่พอกิน สมควรอัตราภาพและฐานะของคน

นอกจากนี้ ประเวศ วะสี (2542 : 17) ได้กล่าวถึงความพอเพียง 7 ประการ สำหรับคนในสังคมว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึงพอเพียงในอย่างน้อย 7 ประการด้วยกัน คือ

1. พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
2. จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็น และทำลายมากกว่า

3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อม ทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้ เช่น ทำการเกษตรผสมผสาน ซึ่งได้ทั้งอาหาร ได้ทั้งสิ่งแวดล้อม และได้ทั้งเงิน
4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง ก็รวมตัวกันเป็นชุมชนเข้มแข็ง จะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม
5. ปัญหาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ และปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง
6. อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรม หมายถึงวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้นเศรษฐกิจจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจาก ฐานทางวัฒนธรรม จึงจะมั่นคง เช่น เศรษฐกิจของจังหวัดตราด ขณะนี้ไม่กระทบกระเทือนจาก ฟองสบู่แตก ไม่มีคนงาน เพราะอยู่บนพื้นฐานของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เอื้อต่ออาชีพการทำสวนผลไม้ ทำการประมงและการท่องเที่ยว
7. มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่วูบวาบ เดี่ยวจนเดี่ยวรวยแบบกะทันหัน เดี่ยวตกงานไม่มีกินไม่มีใช้ ถ้าเป็นแบบนี้ประสาทมนุษย์คงทนไม่ไหวต่อความผันผวนที่เร็วเกินไปจึงมีสุขภาพจิตที่ดี

ดังนั้นการดำเนินชีวิตหรือการปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงสรุปแนวปฏิบัติได้ดังที่ อุดมพร อมรธรรม (2549 : 10) เสนอแนวปฏิบัติจากหนังสือ “คู่มือชีวิตพอเพียงตามแนวพระราชดำริ” ที่กรุงเทพมหานครจัดทำและแจกจ่ายแก่ประชาชน ดังต่อไปนี้

1. เจ็ดวิธีมีเงินเก็บออม
 - 1.1 กำหนดเป้าหมายการเก็บออม (แต่ละเดือน แต่ละปี จะมีเงินออมเท่าไร)
 - 1.2 กำหนดเป้าหมายการใช้จ่าย (แต่ละวัน แต่ละเดือน จะมีเงินเท่าไร เมื่อไรต้องใช้เงินก้อนใหญ่)
 - 1.3 ประหยัดรายจ่าย (จ่ายน้อยกว่าหรือเท่ากับเป้าหมายการใช้จ่าย เพื่อให้มีเงินเหลือมากขึ้น)
 - 1.4 จ่ายค้ำค่า (จ่ายเท่าเดิม แต่ได้ประโยชน์มากขึ้น)
 - 1.5 ใช้เท่าที่จำเป็น (น้ำประปา ไฟฟ้า โทรศัพท์มือถือ)
 - 1.6 พึงระวังค่าใช้จ่ายที่มักจะนึกไม่ถึง (ค่าธรรมเนียมรายเดือน รายปีค่าภาษี ค่าดอกเบียบัตรเครดิต ค่าปรับจ่ายหนี้ช้า)
 - 1.7 ไม่ก่อหนี้ โดยไม่จำเป็นและเกินกำลัง (หนี้นี้ได้แต่ต้องไม่เกินกำลังและต้องชำระคืนให้หมด โดยเร็ว)

2. เพิ่มรายได้ลดรายจ่าย หลักง่าย ๆ ในการออม ฉลาดซื้อ ฉลาดใช้ ช่วยลดรายจ่าย สบายกระเป๋า

2.1 การลงทุนทำมาค้าขาย

2.2 หาอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ โดยอาจต้องลงทุน ลงทั้งแรง

2.3 ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม เพื่อเป้าหมายในการเพิ่มเงินเดือนหรือหาโอกาส

2.4 ก้าวหน้าขึ้นในอนาคต

รายจ่ายแต่ละอย่างมีระดับความสำคัญไม่เท่ากัน เราควรใช้จ่ายกับสิ่งที่จำเป็น
ต่อการดำรงชีวิตก่อน เช่น ค่าอาหาร ค่าที่อยู่อาศัย และพยายามลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น

รายจ่ายในแต่ละเดือนของครอบครัว

รายได้ในแต่ละเดือนของครอบครัว จำนวน 100% จัดสรรใช้จ่ายไปกับสิ่ง

ดังต่อไปนี้

1. ที่อยู่อาศัย ค่าเช่า หรือค่าผ่อนชำระเงินกู้บ้าน 25%-30% ของรายได้
ต่อเดือนของครอบครัว
2. ค่าอาหาร 25% ของรายได้ต่อเดือนของครอบครัว
3. ค่าเสื้อผ้า 10% ของรายได้ต่อเดือนของครอบครัว
4. ค่าเดินทาง (ค่ารถ ค่าน้ำมัน หรือค่าผ่อนชำระเงินกู้รถ) 10%-15%
ของรายได้ต่อเดือนของครอบครัว
5. ค่าสาธารณูปโภค (ค่าน้ำประปา ไฟฟ้า โทรศัพท์) 5% ของรายได้
ต่อเดือนของครอบครัว
6. ค่ารักษาพยาบาล 5% ของรายได้ต่อเดือนของครอบครัว
7. ค่าใช้จ่ายส่วนตัว และสันทนาการ (ท่องเที่ยว บันทึง) 5-10% ของรายได้
ต่อเดือนของครอบครัว
8. เงินเก็บออมหรือเงินลงทุน 5-10% ของรายได้ต่อเดือนของครอบครัว
9. ถ้าคิดจะก่อหนี้เงินกู้เพื่อเช่าซื้อที่อยู่อาศัย ไม่ควรให้มีภาระการผ่อนชำระ
เกิน 30% ของรายได้ครอบครัว
10. ถ้าคิดจะก่อหนี้เงินกู้เพื่อซื้อรถยนต์ ไม่ควรให้มีภาระการผ่อนชำระเงิน
15% ของรายได้ต่อเดือนของครอบครัว

เงินทองไม่ได้ตกจากฟ้า ได้มาเพราะเราหา หมาไปเพราะเราใช้ เหลืออยู่ได้
เพราะเราแบ่งเก็บ เมื่อยามเราป่วยเจ็บจะได้ใช้เยียวยา

การลดรายจ่าย คือการลดค่าใช้จ่ายของต่าง ๆ รอบตัวให้เกิดประโยชน์สูงสุด
รวมไปถึงการลดซื้อลดใช้ด้วย

ลดซื้อ คือการเลือกซื้อแต่สินค้าที่คุ้มค่าคุ้มประโยชน์

ลดใช้ คือการรักษาสิ่งของต่าง ๆ ให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมกับการใช้งานได้
ไปนาน ๆ รวมถึงการประหยัดค่าใช้จ่ายจำพวก ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าโทรศัพท์อีกด้วย ที่สำคัญคือ
การลดใช้ชีวิต เพราะชีวิตของเราไม่ได้ขึ้นอยู่กับเงินทองหรือสิ่งของนอกกายแต่เพียงอย่างเดียว
แต่ยังอยู่ที่การใช้ชีวิตอย่างเหมาะสม สุขกาย สุขใจ ไม่เจ็บไข้ได้ป่วยหรือมีความทุกข์จนนำไปสู่
ค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น

เพิ่มรายได้ = ลดหา

ลงทุนค้าขาย = แรงงาน + แรงแจก

ลงทุนทางการศึกษา = แรงงาน + แรงแจก

ลดรายจ่าย = ลดซื้อ + ลดใช้

ลดซื้อ = ซื้อตามความจำเป็น ซื้อของคืนทุนต่อหน่วยต่ำ

ลดใช้ = รักษาข้าวของเครื่องใช้ให้อยู่ในสภาพดี
ประหยัดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ

ลดใช้ชีวิต = มีความสุขอย่างพอเพียง

3. การออมด้วยสมการง่าย ๆ และเลข 10

การออมด้วยสมการง่าย ๆ และเลข 10

เงินออม = รายได้ - รายจ่าย

สมการง่าย ๆ แต่ทำไมไม่ได้สักที อาจเป็นเพราะเรามีค่าใช้จ่ายอยู่ตลอด พอมีเงิน
เหลือ ก็อดใจไม่ได้ที่จะใช้ไปกับการกิน การซื้อของจนหมด

อาจช่วยด้วย.....กลยุทธ์การออมแบบเลข 10 และบวก 10

3.1 ใช้สมการ รายได้-เงินออม = รายจ่าย

หมายถึง เมื่อได้รายรับมาแล้วให้เก็บเงินส่วนหนึ่งเป็นเงินออมก่อน
ส่วนเงินที่เหลือจึงจะเป็นเงินค่าใช้จ่าย

3.2 การออมเงินแบบเลข 10

หมายถึง เมื่อเราหาเงินมาได้ทำอะไรให้หักไว้เป็นเงินออมก่อนที่จะเอาไปใช้
จ่ายทันที 10% ของเงินที่หามาได้ เช่น หากเรามีเงินเดือน 8,000 ก็หักไว้เป็นเงินออมก่อนเลข 800
บาท การออมเงินลักษณะนี้เหมาะกับคนที่มีความวินัยทางการเงินค่อนข้างดี

3.3 การออมเงินแบบบวก 10

หมายถึง ถ้าเราใช้เงินไปเท่าไร ต้องเก็บเงินเพิ่มให้ได้ 10% ของเงินที่ใช้ไป เช่น ซื้อของไป 2,000 บาท ก็ต้องออมเงินเพิ่ม 200 บาทไปพร้อม ๆ กัน วิธีนี้เหมาะกับคนที่ไม่มีนิสัยชอบจับจ่ายใช้สอยเพราะช่วยเตือนความจำให้เราเก็บเงินทุกครั้งที่ใช้จ่าย

ข้อสำคัญในการออมเงิน ก็คือ จะต้องลงมือเก็บออมโดยไม่มีเงื่อนไข ห้ามผัดวันประกันพรุ่ง และจะต้องวางแผนการใช้จ่ายเงินอย่างสม่ำเสมอ โดยการจดบันทึก หรือทำบัญชีรับ – จ่าย เพื่อตรวจสอบการใช้จ่าย วิธีนี้จะช่วยให้รู้ว่าเราหมดเงินไปกับรายจ่ายประเภทไหนบ้าง และจะเลือกตัดทอนรายจ่ายส่วนใดออกได้บ้าง

4. จุดทุกครั้งที่จ่าย หลักง่าย ๆ ในการบริหารเงิน

“เมื่อจด.....เมื่อจำ.....ไม่มีจน”

คือการเฝ้าติดตามรายจ่ายพร้อมทั้งบริหารการใช้จ่ายให้เหมาะสมกับชีวิตจริง เคยคิดบ้างไหม ว่าทำไมเราจึงชักหน้าไม่ถึงหลัง ก็เพราะเราไม่ได้จดจำว่าเราชักรำจ่ายอะไรออกจากกระเป๋าไปบ้าง ขาดการวางแผนการใช้จ่ายที่ถูกต้องจนทำให้อดสงสัยไม่ได้ว่า ทำไมหนอ มีเงินเท่าไรก็ไม่เคยพอใช้สักที

สาเหตุสำคัญของปัญหาเหล่านี้คือ การที่เราขาดความยับยั้งชั่งใจจะจ่ายโดยไม่จดจำ กว่าจจะรู้ตัวอีกทีก็ไม่มีจะจ่าย (อีกแล้ว)

เคล็ดลับง่าย ๆ ก็คือ เราต้องจดทุกอย่าง ทุกครั้ง ทุกบาท ทุกสตางค์ที่จ่ายออกไปในทุกๆ วัน หมั่นสร้างหลักฐานเตือนตัวเองให้เห็นว่าในแต่ละเดือนมีค่าใช้จ่ายอะไรบ้างที่จำเป็นและไม่จำเป็นอะไรบ้างที่เราพอจะตัดทิ้งได้ในเดือนต่อไป

คราวนี้ล่ะ เราก็จะรู้ได้เองจากบัญชีง่าย ๆ ที่เราทำขึ้นเองว่า “เงินหายไปไหน” พอรู้เส้นทางการจาก ไปของเงินแล้ว เราก็จะได้จัดการปิดเส้นทางนั้นซะ แล้วตั้งหน้าตั้งตากับเงินไม่ปล่อยให้มันไปเที่ยวไหนได้อีกแล้ว

ถ้าท่านปฏิบัติตามวิธีการต่าง ๆ เหล่านี้ ชีวิตก็จะมีความสุขเพียง และเป็นสุขขึ้นอย่างแน่นอน

สรุป เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตของคนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน ถึงระดับสังคม ประเทศ โลกต่อไป

3. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับการเกษตร

หลังจากประเทศไทยเกิดวิกฤตเศรษฐกิจตั้งแต่เดือนตุลาคม 2540 กระแสฟื้นฟูอาชีพเกษตรกรสำหรับผู้ว่างงาน และการส่งเสริมอาชีพเกษตรกรกรมตามระบบเศรษฐกิจพอเพียง มีบทบาทมากขึ้น เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระราชดำรัสเรื่อง

“เศรษฐกิจพอเพียง” แก่ปวงชนชาวไทย ความตอนหนึ่งว่า “...จงเชื่อว่าประเทศไทยจะสามารถพ้นวิกฤตการณ์ได้ดีกว่าหลายประเทศ เพราะแผ่นดินที่ยังเหมาะสมกับความเป็นอยู่ได้ อย่างที่เคยพูดมาหลายปีแล้วว่า ภูมิประเทศยังให้ คือเหมาะสม แต่ความเป็นอยู่ต้องไม่ฟุ้งเฟ้อ ต้องอยู่อย่างประหยัด และต้องไปในทางที่ถูกต้อง

ดังนั้นแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจึงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตของเกษตรกร โดยเฉพาะในด้านการเกษตร สีน พันธุ์พินิจ (2544 : 19) กล่าวว่า ระบบการเกษตรจากผลกระทบของการพัฒนาและการเกษตรแบบใหม่ จนทำให้ระบบนิเวศเสียสมดุล ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย คุณภาพชีวิตของคนไม่ดี “จึงมีนักคิดชาวตะวันตกคิดค้นระบบเกษตรกรรมทางเลือก (alternative agriculture) ทั้งทางเลือกในแง่การผลิต อุดมการณ์ และปรัชญา การฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น และการงดใช้สารเคมี เช่น พุทธเกษตรและการเกษตรยั่งยืน”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริในการจัดการทรัพยากรระดับไร่นา เพื่อการพัฒนาการเกษตรแบบพึ่งตนเอง (Self Reliance) มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2517 โดยทรงเน้นให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองและช่วยเหลือตนเองเป็นหลักสำคัญ และมีพระราชประสงค์เป็นประการแรก คือ การทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ในด้านอาหารก่อนเป็นอันดับแรก เช่น ข้าว พืชผัก ผลไม้ ฯลฯ แนวพระราชดำริที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การที่ทรงพยายามเน้นมิให้เกษตรกรพึ่งพาอยู่กับพืชเกษตรแต่เพียงชนิดเดียวเพราะมีความเสี่ยงที่จะเกิดความเสียหายสูงเนื่องจากความแปรปรวนของราคา และความไม่แน่นอนของธรรมชาติ ทางออกก็คือนอกจากจะปลูกพืชหลายชนิดแล้ว เกษตรกรควรจะต้องมีรายได้เพิ่มขึ้นนอกเหนือไปจากภาคเกษตร เช่น การส่งเสริมอุตสาหกรรมในครัวเรือนของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งดำเนินงานสนับสนุนงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในปัจจุบัน

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2548 : 15) ได้ให้แนวคิดระบบเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับเกษตรกร ตามแนวพระราชดำริต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการ “ทฤษฎีใหม่” 3 ขั้น คือ ขั้นที่หนึ่ง มีความพอเพียง เลี้ยงตัวเองได้บนพื้นฐานของความประหยัด ขจัดการใช้

จ่าย
ขั้นที่สอง รวมพลังกันในรูปกลุ่ม เพื่อทำการผลิต การตลาด การจัดการ รวมทั้งด้านสวัสดิการ การศึกษา การพัฒนาสังคม ฯลฯ

ขั้นที่สาม สร้างเครือข่ายกลุ่มอาชีพและขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้หลากหลาย โดยประสานความร่วมมือกับภาครัฐ ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคราชการ ในด้านเงินทุน การตลาด การผลิต การจัดการ และข่าวสารข้อมูล

นัยสำคัญของแนวคิดระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงมีองค์ประกอบหลักอยู่ 3 ประการ ได้แก่ ประการแรกเป็นระบบเศรษฐกิจที่ยึดถือหลักการที่ว่า “คนเป็นที่พึ่งแห่งตน” โดยมุ่งเน้นการผลิตพืชผลให้เพียงพอับความต้องการบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรกเมื่อเหลือพอจาก การบริโภคแล้ว จึงคำนึงถึงการผลิตเพื่อการค้าเป็นอันดับรองลงมา ผลผลิตส่วนเกินที่ออกสู่ตลาด ก็จะเป็นกำไรของเกษตรกร ในสภาพการณ์เช่นนี้เกษตรกรจะกลายเป็นผู้กำหนดหรือเป็นผู้กระทำต่อตลาด แทนที่ว่าตลาดจะเป็นตัวกระทำหรือเป็นตัวกำหนดเกษตรกรดังเช่นที่เป็นอยู่ในขณะนี้ และหลักใหญ่สำคัญยิ่ง คือ การลดค่าใช้จ่าย โดยการสร้างสิ่งอุปโภคบริโภคที่คืนของตนเอง เช่น ข้าว น้ำ ปลา ไข่ ไม้ผล พืชผัก ฯลฯ

ประการที่สอง เศรษฐกิจแบบพอเพียงให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มของชาวบ้าน ทั้งนี้กลุ่มชาวบ้านหรือองค์กรชาวบ้านจะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ให้หลากหลาย ครอบคลุมทั้งการเกษตรแบบผสมผสาน หัตถกรรม การแปรรูปอาหาร การทำธุรกิจค้าขาย และการท่องเที่ยวระดับชุมชน ฯลฯ เมื่อองค์กรชาวบ้านเหล่านี้ได้รับการพัฒนาให้เข้มแข็ง และมีเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้นแล้ว เกษตรกรทั้งหมดในชุมชนก็จะได้รับการดูแลให้มีรายได้เพิ่มขึ้น รวมทั้งได้รับการแก้ไขปัญหาในทุก ๆ ด้าน เมื่อเป็นเช่นนี้ เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศก็สามารถเติบโตไปได้อย่างมีเสถียรภาพ ซึ่งความหมายว่าเศรษฐกิจสามารถขยายตัวไปพร้อม ๆ กับสภาพการณ์ด้านการกระจายรายได้ที่ดีขึ้นบรรลุวัตถุประสงค์ในการบริโภค ที่จะก่อให้เกิดความพอใจและความสุข (Maximization of Satisfaction) ผู้บริโภคต้องใช้หลักขาดทุนคือกำไร (Our loss is our gain) อย่างนี้จะควบคุมความต้องการที่ไม่จำกัดได้และสามารถจะลดความต้องการลงมาได้ ก่อให้เกิดความพอใจและความสุขเท่ากับได้ตระหนักในเรื่อง “คุณค่า” จะช่วยลดค่าใช้จ่ายลงได้ ไม่ต้องไปหาวิธีทำลายทรัพยากรเพื่อให้เกิดรายได้มาจัดสรรสิ่งที่เป็น “ความอยากที่ไม่มีที่สิ้นสุด” และขจัดความสำคัญของ “เงิน” ในรูปรายได้ที่เป็นตัวกำหนดการบริโภคลงได้ระดับหนึ่ง แล้วยังเป็นตัวแปรที่ไปลดภาระของกลไกของตลาดและการพึ่งพิงกลไกของตลาด ซึ่งบุคคลโดยทั่วไปไม่สามารถจะควบคุมได้ รวมทั้งได้มีส่วนในการป้องกันการบริโภคเลียนแบบ (demonstration effects) จะไม่ทำให้เกิดการสูญเสียดังกล่าว จะทำให้ไม่เกิดการบริโภคเกิน (over consumption) ซึ่งก่อให้เกิดสภาพเศรษฐกิจดี สังคมไม่มีปัญหาการพัฒนาที่ยั่งยืน

การบริโภคที่ตลาดดังกล่าว จะช่วยป้องกันการขาดแคลน แม้จะไม่ร่ำรวยรวดเร็วแต่ในยามปกติก็ จะทำให้ร่ำรวยมากขึ้นในยามทุกข์ภัยก็ไม่ขาดแคลน และสามารถจะฟื้นตัวได้เร็วกว่า

โดยไม่ต้องหวังความช่วยเหลือจากผู้อื่นมากเกินไป เพราะฉะนั้นความพอมีพอกินจะสามารถอุ้มชูตัวได้ ทำให้เกิดความเข้มแข็ง และความพอเพียงนั้นไม่ได้หมายความว่า ทุกครอบครัวต้องผลิตอาหารของตัวเองจะต้องทอผ้าใส่เอง แต่มีการแลกเปลี่ยนกันไ้ระหว่างหมู่บ้าน เมืองและแม้กระทั่งระหว่างประเทศ ที่สำคัญคือการบริโภคนั้น จะทำให้เกิดความรู้ที่จะอยู่ร่วมกับระบบ รักรธรรมชาติ ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนแข็งแรง เพราะไม่ต้องทิ้งถิ่นไปหางานทำเพื่อหารายได้มาเพื่อการบริโภคที่ไม่เพียงพอ

ประเทศไทยอุดมไปด้วยทรัพยากร และยังมีพอสำหรับประชาชนไทย ถ้ามีการจัดสรรที่ดี โดยยึด “คุณค่า” มากกว่า “มูลค่า” ยึดความสัมพันธ์ของ “บุคคล” กับ “ระบบ” และปรับความต้องการที่ไม่จำกัดลงมาให้ได้ตามหลักขาดทุน เพื่อกำไร และอาศัยความร่วมมือ เพื่อให้เกิดครอบครัวที่เข้มแข็งอันเป็นรากฐานที่สำคัญของระบบสังคม

การผลิตจะเสียค่าใช้จ่ายลดลงถ้ารู้จักนำเอาสิ่งที่มีอยู่ในขบวนการธรรมชาติมาปรุงแต่ง ตามแนวพระราชดำริในเรื่องต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วซึ่งสรุปเป็นคำพูดที่เหมาะสมตามที่ ฯพณฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ที่ว่า “...ทรงปลูกแผ่นดิน ปลูกความสุข ปลูกความทุกข์ของราษฎร” ในการผลิตนั้นจะต้องทำด้วยความรอบคอบไม่เห็นแก่ได้ จะต้องคิดถึงปัจจัยที่มีและประโยชน์ของผู้เกี่ยวข้อง มิฉะนั้นจะเกิดปัญหาอย่างเช่นบางคนมีโอกาสทำโครงการแต่ไม่ได้คำนึงว่าปัจจัยต่าง ๆ ไม่ครบ ปัจจัยหนึ่งคือขนาดของโรงงาน หรือเครื่องจักรที่สามารถที่จะปฏิบัติได้ แต่ข้อสำคัญที่สุดคือวัตถุดิบสำหรับใช้ในโรงงานนั้น เป็นวัตถุดิบที่จะต้องนำมาจากระยะไกล หรือนำเข้าก็จะต้องขอยก เพราะว่าวัตถุดิบที่นำเข้านั้นราคายังแพง บางปีวัตถุดิบมีบริบูรณ์ ราคาอาจจะต่ำลงมา แต่เวลาจะขายสิ่งของที่ผลิตจากโรงงาน ก็ขายยากเหมือนกัน เพราะมีมากจึงทำให้ราคาตก

ประการที่สาม เศรษฐกิจแบบพอเพียงตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีความเมตตา ความเอื้ออาทร และความสามัคคีของสมาชิกในชุมชนในการร่วมแรงร่วมใจ เพื่อประกอบอาชีพต่าง ๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ ประโยชน์เกิดขึ้นจึงมิได้หมายถึงรายได้แต่เพียงมีคนเดียวหากแต่ยังรวมถึงประโยชน์ในมิติอื่น ๆ ด้วย ได้แก่ การสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันครอบครัว สถาบันชุมชน ความสามารถในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของไทยให้คงอยู่ตลอดไป

กล่าวโดยสรุป คือ แนวคิดของระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่มีสาระสำคัญดังกล่าวข้างต้นนั้น น่าจะนำมาใช้เป็นแบบอย่างของการพัฒนาประเทศไทยในระยะต่อไป แม้ว่าวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในขณะนี้ อาจจะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ แต่ผลกระทบต่าง ๆ จะไม่รุนแรงมากนักถ้าหากทุกภาคส่วนของสังคมมีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยยึดหลัก

ความพอดีกับศักยภาพของตนเอง บนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเอง รวมทั้งมีความเอื้ออาทรต่อคนอื่น ๆ ในสังคมเป็นประการสำคัญ ถึงแม้ว่าข้อคิดทั้งหมดจะมุ่งเน้นไปสู่กลุ่มเกษตรกร หรือผู้มีที่ดินทั้งหลาย แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะต้องกลับไปสู่ภาคเกษตรหมด ซึ่งเป็นไปไม่ได้ในสภาพความเป็นจริงสำหรับคนอยู่นอกภาคการเกษตรนั้น เศรษฐกิจพอเพียงก็จะต้องถูกนำมาใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต เพราะเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญา เป็นแนวปฏิบัติคน ไม่ว่าจะอยู่ในกิจกรรมอาชีพใด ก็ต้องยึดวิถีชีวิตไทย อยู่แต่พอดี อย่าฟุ่มเฟือยอย่างไร้ประโยชน์ อย่ายึดวัตถุเป็นที่ตั้ง ยึดเส้นทางสายกลาง อยู่กินตามฐานะ ใช้สติปัญญาในการดำรงชีวิต จำเริญเติบโตอย่างค่อยเป็นค่อยไปอย่าใช้หลักการลงทุนเชิงการพนัน ซึ่งตั้งอยู่บนความเสี่ยง กู้เงินมาลงทุนโดยหวังรวยอย่างรวดเร็วแล้วก็ไปสู่ความล้มละลายในที่สุด ตั้งอยู่บนหลักของ “รู้ รัก สามัคคี” ใช้สติปัญญาปกป้องตนเองไม่ให้หลงกระแสโลกาภิวัตน์ โดยไม่รู้ถึงเหตุและผลตามสภาพแวดล้อมของไทย ให้รู้จักแยกแยะ สิ่งดี สิ่งเลว สิ่งที่เป็นประโยชน์ตามสภาพความเป็นจริงของบ้านเมืองของเราเป็นที่ตั้ง ให้มีความรัก ความเมตตา ที่จะช่วยเหลือสังคมให้รอดพ้นจากภัยพิบัติ และรวมพลังกันด้วยความสามัคคีเป็นหมู่เหล่า ขจัดข้อขัดแย้งไปสู่ความประนีประนอม รักษาผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง เศรษฐกิจพอเพียง คือ การดำรงชีวิตในความพอดี มีชีวิตใหม่ คือ หวนกลับมาใช้วิถีชีวิตไทย จะทำให้ชาติบ้านเมืองและตัวเราหลุดพ้นจากความทุกข์ และมีความสุขในที่สุด

ตัวชี้วัดความพอเพียงในด้านต่าง ๆ ของเกษตรกรบนพื้นฐานเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานให้กับประชาชนคนไทยเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต ขออนุญาตเรียนว่าพวกเราที่คุ้นคำว่าความเป็นมาของปรัชญานี้มีความเห็นพ้องกันว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้รับสิ่งเกี่ยวกับปรัชญานี้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 แต่ประชาชนเริ่มมาสนใจมากขึ้นหลังจากเกิดวิกฤตการณ์เศรษฐกิจในปี พ.ศ.2540 คือในช่วงแรก 20 กว่าปีนั้น ความสนใจก็มีการรับรู้แต่ว่าความสนใจนั้นอาจจะไม่มากนัก จนกระทั่งเกิดวิกฤตในเศรษฐกิจในปี 2540 เมื่อนั้นความสนใจก็มีมากขึ้น จนกระทั่งทางสำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งรับผิดชอบเกี่ยวกับการวางแผนประเทศ ก็ได้เชิญเชิญปรัชญามาเป็นหลักกำหนดทิศทางการพัฒนาสำหรับตั้งแต่แผน 9 ตั้งแต่ปี พ.ศ.2542 ในการที่เชิญปรัชญามาเป็นหลัก ในที่สุดก็มีการขอพระราชทานคำนิยามของปรัชญามา คือเป็นปัญหาตั้งแต่ปี 2542 มีอยู่ว่า คนเข้าใจคำว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่างกัน พอจะมาพูดคุยว่าจะเอาไปประยุกต์ใช้อย่างไร บางทีต้องใช้เวลากันทั้งวันถกเถียงกันว่า ความหมายแปลว่าอะไร ในที่สุดสำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ดำเนินการขอพระราชทานคำนิยามออกมา

สรุปว่าสำหรับค่านิยามที่พระราชทานมา โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประกอบด้วย 3 หลัก กับ 2 เงื่อนไข (จिरายู อิศรางกูร ณ อยุธยา , 2547 : 16)

3 หลักกับ 2 เงื่อนไข ที่กล่าวมาข้างต้น ได้นำมากำหนดเป็นตัวชี้วัดความพอเพียง ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้เป็นตัวชี้วัดความพอเพียงของเกษตรกรบนพื้นฐานเศรษฐกิจพอเพียง ดังที่ จิรายู อิศรางกูร ณ อยุธยา (2547 : 14) กล่าวว่า “ 3 หลัก และ 2 เงื่อนไข นั้น หลักที่ 1 คือหลักของการเดินสายกลาง ไม่สุด โด่ง หลักที่ 2 คือใช้ความรู้และเหตุผลในการตัดสินใจ คือแทนที่จะใช้อารมณ์หรือตัดสินใจปัจจุบันทันด่วน อาศัยความรู้ และเหตุผลในการตัดสินใจ นี่คือหลักที่ 2 ส่วนหลักที่ 3 คือการมีภูมิคุ้มกันจากการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ โดยเฉพาะจากปัจจัยที่มีการเปลี่ยนแปลง ที่อยู่นอกเหนืออิทธิพลของเรา การมีภูมิคุ้มกันจากการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ตรงนี้ สรุปสั้น ๆ คืออย่าเสี่ยงเกินไป อย่าเสี่ยงผลเสียเกินไป อย่า โลกเกินไป เพราะว่าถ้าทำอะไร ไปโดยหวังว่าทุกอย่างมันจะดีหมด บางทีเหตุการณ์ข้างนอกซึ่งอยู่นอกเหนืออิทธิพลของเรา อาจจะทำให้ผิดพลาดได้ และผลกระทบที่เกิดขึ้น อาจจะทำให้ถึงกับล้มไปก็ได้ ฉะนั้นทำอะไร ไปขอให้นึกถึงว่าเหตุการณ์ บางอย่างอาจจะไม่คิดถึงแม้มีเหตุการณ์ที่ไม่คิดเกิดขึ้น เราก็ยังพออยู่รอดได้ ก็เป็นเรื่อง 3 หลักด้วยกัน ที่ใช้ควบคู่กันไป ต้องใช้พร้อม ๆ กันไป 2 หลัก ส่วน 2 เงื่อนไข ได้แก่ เงื่อนไขที่ 1 คือคุณธรรม ผู้ที่ปฏิบัติหรือผู้ที่ตัดสินใจนั้นควรจะตัดสินใจด้วยคุณธรรม เช่น ความซื่อสัตย์ ความเพียร ความอดทน พยายาม ๆ คืออย่าไปนั่งอมืองอเท้า แล้วหวังว่าทุกอย่างมันจะเกิดขึ้นมาอย่างดี หลาย ๆ อย่างนั้น ไม่ใช่เกิดขึ้นมาจากการทำอะไรง่าย ๆ เป็นเรื่องที่ต้องอาศัยความเพียร แต่มีความซื่อสัตย์ เรียกว่าไม่ทำอะไรแบบอยากได้ผลเร็ว ๆ เขาเรียกว่า ตัดมุม หรือ cut corner ขอให้ทำอะไรด้วย ความซื่อสัตย์ คนเขาเห็นความซื่อสัตย์ ตัวเองก็จะได้รับผลจากการที่มีคนเชื่อถือ เงื่อนไขที่ 2 อันนี้อาจจะดูแปลกสักนิด แต่ว่าคิดแล้วเป็นเรื่องที่ดี คือ ความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวัง ไม่ใช่เป็นความรู้จากตำราเฉย ๆ แต่เป็นความรู้ที่ได้มาจากการอาจจะมีการประสบการณ์ อาจจะอาศัยความรอบคอบ ระมัดระวัง พร้อม ๆ กันไปด้วย

จะเห็นได้ว่ากรอบแนวคิดดังกล่าว เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤตเพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนาคุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลางและการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

สถาบันไทยพัฒนา มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ (2549) ได้สรุปแนวคิดของตัวชี้วัดความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ 2 เงื่อนไข ดังนี้

1. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่นการผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

2. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

3. การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

เงื่อนไข เป็นการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้นต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

1. เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

2. เงื่อนไขคุณธรรม ประกอบด้วย ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

จากทัศนะที่ว่าด้วยตัวชี้วัดความพอเพียงข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้นำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิดในการคัดเลือกเกษตรกรที่ดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัดมหาสารคาม ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 3 คุณสมบัติ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว และ 2 เงื่อนไข คือ เงื่อนไขความรู้ และ เงื่อนไขคุณธรรม

เทคนิควิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

ตั้งที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 ว่า จากผลการจัดเก็บข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี 2547 โดยสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดมหาสารคาม พบว่าการสำรวจจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 155,633 ครัวเรือน มีครัวเรือนที่ผ่านเกณฑ์เพียง ร้อยละ 71 เท่านั้น บางอำเภอผ่านเกณฑ์เพียงร้อยละ 53 เช่นอำเภอกันทรวิชัยจังหวัดจึงมีแนวทางการพัฒนาจังหวัดในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะด้านการเกษตร และการแก้ไขปัญหาที่เป็นอุปสรรคของการพัฒนาจังหวัด โดยเฉพาะการแก้ปัญหาความยากจน การว่างงานการอพยพแรงงาน โดยการสร้างงานและรายได้ให้กับประชาชนเพิ่มขึ้นด้วยการจัดทำโครงการส่งเสริมอาชีพหลังฤดูเก็บเกี่ยว ทั้งอาชีพภาคเกษตรและ

อาชีพนอกภาคเกษตร เช่น โครงการปลูกพืชฤดูแล้ง โครงการสนับสนุนกลุ่มอาชีพและสินค้า 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ โครงการส่งเสริมการเลี้ยงไก่พื้นเมืองการปลูกผักสวนครัวตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้หลักการ “ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ขยายโอกาส”

ดังนั้น การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม จึงเป็นวิธีการหนึ่ง ซึ่งจะมีส่วนช่วยในการพัฒนากรณีตัวอย่างของเกษตรกรในจังหวัดมหาสารคามที่น่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะก่อให้เกิดองค์ความรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัดมหาสารคามอันจะนำไปสู่การสร้างควมก้าวหน้าด้านความรู้ความเข้าใจซึ่งเป็นเงื่อนไขของความสำเร็จตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัดมหาสารคาม

1. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การเปิด โอกาสให้ประชาชน ได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชนเอง การที่จะสามารถทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา แก้ไข และนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้น ขณะเดียวกันจะต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่า มนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและการชี้แนะที่ถูกต้อง คือการสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วม

John M. Cohen และ Norman T. Uphoff (1980 : 213-235) ได้เสนอขั้นตอนของการมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision making)
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation)
3. การมีส่วนร่วมในการผลประโยชน์ (Benefits)
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

นอกจากนั้น Uphoff ยังได้เสนอกรอบคิดเบื้องต้นในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทว่ามี 3 มิติ และ 2 บริบท ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

มิติ (Dimensions) มี 3 มิติ คือ

1) มีส่วนร่วมอะไรบ้าง ซึ่งแบ่งเป็นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยทางใดทางหนึ่ง (เช่น สนับสนุนทรัพยากรต่าง ๆ การบริหารกิจกรรมหรือการประสานงาน) การมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงาน

2. มีส่วนร่วมกับใครบ้าง ได้แก่ มีส่วนร่วมกับชาวบ้าน ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ทางราชการ นักพัฒนาชุมชน ทั้งนี้ให้พิจารณาถึงคุณลักษณะของผู้เข้าร่วมในเรื่องเพศ สถานภาพ ครอบครัว อาชีพ และรายได้

3. มีส่วนร่วมอย่างไรบ้าง ได้แก่ มีส่วนร่วมโดยสมัครใจหรือถูกบังคับ ลักษณะรูปแบบของการมีส่วนร่วม โดยผ่านองค์กรประชาชนหรือโดยตรง ขนาดของการมีส่วนร่วมผลที่เกิดจากการมีส่วนร่วมนั้นช่วยเพิ่มพลังของประชาชน หรือเป็นแค่เพียงการได้ติดต่อสัมพันธ์กับนักพัฒนาเท่านั้น

บริบท (Contexts) มี 2 อย่าง คือ

1. ลักษณะของโครงการ โดยพิจารณาจากลักษณะของสิ่งนำเข้ามาว่ามีความซับซ้อนของเทคโนโลยีเพียงใด ลักษณะของประโยชน์ที่ได้รับ (ความเร็ว ซ้ำที่ ได้รับประโยชน์) และเงื่อนไขที่ต้องกำหนด เช่น การเข้าถึงการบริหาร โครงการ ความยืดหยุ่นของโครงการ เป็นต้น

2. สภาพแวดล้อมของกิจกรรมตามโครงการ ได้แก่ ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ ปัจจัยทางกายภาพและธรรมชาติ ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม ปัจจัยทางการเมือง เป็นต้น

1.1 ความหมายการมีส่วนร่วม

ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543 : 22) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า มีความหมายใน 2 ลักษณะ คือ

1.1.1 การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหาร การจัดการ การติดตาม ประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าว จะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

1.1.2 การมีส่วนร่วมในนัยทางการเมือง แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชน หรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชน อันจะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตนและได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา

2. การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อการจัดการจัดสรรทรัพยากร

อยู่ในมาตรฐานเดียวกัน โดยประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงการพัฒนาที่เท่าเทียมกันของชายและหญิงในการดำเนินงานพัฒนาด้วย

อรอนงค์ ธรรมกุล (2539 : 15) ได้นิยามว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงนั้นคือ การที่ประชาชนมีโอกาสอย่างอิสระ ปราศจากการแทรกแซง ครอบงำ บังคับ ให้ได้พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดแจง ให้ความคุ้มครอง ระดมทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีพตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกของสังคมเป็นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปแบบตัดสินใจที่จะกำหนดวิถีชีวิตของตนอย่างเชื่อมั่น เพื่อเป้าหมายแห่งการพึ่งตนเอง ได้ในที่สุด

การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงนั้น หมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตน จัดการควบคุมการใช้ การกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกสังคมและได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญาซึ่งแสดงออกในรูปแบบของการตัดสินใจ กำหนดชะตาชีวิตของตนเองอย่างที่ตนเองต้องการ (สุวรรณ บัวพันธ์, 2543 : 21) นอกจากนี้ยังได้เสนอข้อสรุปเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ดังนี้

1. กลไกการพัฒนาต้องเคลื่อนย้ายจากรัฐสู่ประชาชน โดยประชาชนมีบทบาทหลักในการพัฒนา

2. เป้าหมายพัฒนา คือ การพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนเพื่อการพึ่งตนเองมิใช่พึ่งพารัฐหรือองค์กรพัฒนาจากภายนอก

3. กระบวนการการพัฒนาต้องยึดหลักล่างสู่บนมากกว่าบนสู่ล่าง กล่าวโดยสรุปของความหมายของการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชน คือ ความสำเร็จของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไม่ให้อยู่กับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่จะต้องขึ้นอยู่กับความร่วมมือกันทุกฝ่าย โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่น หากมีความรู้ ความเข้าใจ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งชุมชนย่อมมีความหวงแหนและมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ อันจะนำไปสู่การร่วมมือร่วมใจกันในการป้องกันทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตนเองอย่างยั่งยืน

1.2 ลักษณะการมีส่วนร่วม

ศุภาวิณี ทรงพรพาณิชย์ และคณะ (2545 : 32) มองการมีส่วนร่วมของประชาชนถึงลักษณะและผลของการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

1. พื้นฐานของการเข้าร่วม ลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วมที่มาจากแรงจูงใจภายในจะเป็นแรงหนุน หรือช่วยให้ประชาชนมีความกระตือรือร้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วม ส่วนการมีส่วนร่วมที่มาจากปัจจัยภายนอก โดยอาศัยอำนาจบารมี หรือแรงบีบบังคับจากผู้มีอำนาจ ความเกรงใจ หรืออิทธิพลของผู้มีอำนาจนอกชุมชนเองถึงจะสามารถกระทำได้สำเร็จ แต่ก็ไม่มีผลผูกพันทางใจ ความยั่งยืนต่อเนื่องของกิจกรรมหรือ โครงการต่าง ๆ ก็จะลดลง

2. รูปแบบของการเข้าร่วม การเข้าร่วมของประชาชนนั้นเป็นการเข้าร่วมโดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชนนั้นเป็นการเข้าร่วม โดยเฉพาะกิจกรรมที่ค้ำึงถึงผลประโยชน์ที่ได้รับของประชาชน สำหรับการเข้าร่วมกิจกรรม โดยผ่านกลุ่มตัวแทนกลุ่ม เช่น กรรมการหมู่บ้าน การเข้าร่วมของประชาชนจะอยู่ในลักษณะผู้ให้การสนับสนุนและให้ความร่วมมือ

3. ขอบเขตของการมีส่วนร่วม เป็นช่วงเวลาการมีส่วนร่วม การใช้เวลาร่วมในกิจกรรมหรือ โครงการต่าง ๆ จะใช้เวลามากน้อยแตกต่างกัน ความถี่ห่างของจำนวนครั้งที่เข้าร่วม ความสม่ำเสมอและฤดูกาลที่เหมาะสมช่วงเวลาที่ใช้ในกิจกรรมแต่ละครั้ง

4. ผลของการเข้าร่วม ลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนทำให้เกิดการรวมพลังที่จะสร้างอำนาจต่อรองให้ชุมชนมีศักยภาพเป็นตัวของตัวเองสร้างปฏิสัมพันธ์อันดี มีความสามัคคีในมวลสมาชิกของชุมชน

สุภาวดี ทรงพรวาณิชย์ และคณะ (2545 : 40) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนการพัฒนาซึ่งเป็นการวัดเชิงคุณภาพ ออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชนตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนในการพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงานตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนา หรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินย่อย เป็นการประเมินผลความก้าวหน้าเป็นระยะ ๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอด

1.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543 : 25) ได้กล่าวถึง ปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 3 ปัจจัย ดังนี้

1. ปัจจัยเกี่ยวกับกลไกของภาครัฐทั้งในระบบนโยบาย มาตรการและระดับการปฏิบัติที่เอื้ออำนวย หรือสร้างช่องทางการมีส่วนร่วมของประชาชน จำเป็นต้องทำให้มีความโปร่งใส รับฟังความคิดเห็นของทุกฝ่าย และมีการตรวจสอบได้
2. ปัจจัยด้านประชากร มีสำนึกต่อปัญหาและประโยชน์ร่วม มีสำนึกต่อความสามารถและภูมิปัญญาในการจัดการปัญหาซึ่งเป็นผลจากประสบการณ์และการเรียนรู้ รวมทั้งมีการสร้างพลังเชื่อมโยงในรูปกลุ่ม องค์กร เครือข่าย และประชาคม
3. ปัจจัยด้านนักพัฒนาและองค์กรพัฒนา มีบทบาทในการกระตุ้นส่งเสริมเอื้ออำนวยกระบวนการพัฒนา สนับสนุนข้อมูลข่าวสารและทรัพยากรตลอดจนร่วมเรียนรู้กับสมาชิกชุมชน

กล่าวโดยสรุป แนวคิดการมีส่วนร่วมเป็นแนวคิดที่เป็นวิธีการสำคัญต่อการพัฒนาเกือบทุกวงการสาขา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพัฒนาชนบทหรือการพัฒนาชุมชน เพราะประชาชนนั้นเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการพัฒนา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ นิคม ไชยวรรณ และคณะ (2540 : 18) ให้ทัศนะว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนนับได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา ซึ่งจะเห็นได้ว่ากิจกรรมด้วยตัวเองแล้ว กิจกรรมนั้นก็อาจสำเร็จและดำรงอยู่ได้ แต่หากว่าประชาชนมีความรู้สึก เข้าใจในกระบวนการอย่างถ่องแท้และสามารถมองเห็นและคาดหวังในผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นต่อตนเองและค้ำคูณทางแก้ไขเพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจนเกิดการตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งจะเป็นการเข้าร่วมอย่างแท้จริง และจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินกิจกรรมให้สอดคล้องกับความจริงของชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่ความยั่งยืนพร้อมทั้งจะช่วยพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนให้เพิ่มมากขึ้น

2. แนวคิด ทฤษฎี เครือข่ายการเรียนรู้

แนวคิดที่เกี่ยวกับเครือข่าย จัดเป็นแนวคิดที่สำคัญ และถูกนำมาใช้กันอย่างแพร่หลาย เครือข่ายทางสังคมจะคล้ายเครือข่ายในสมอง โครงสร้างสมองจะทำให้เกิดการเรียนรู้สูงอันจำเป็นสำหรับการมีชีวิตรอด โครงสร้างทางสังคมจะมีวิวัฒนาการไปเหมือนโครงสร้างทางสมองมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมของสังคม จากสังคมใช้อำนาจไปเป็นสังคมเรียนรู้ การที่จะเกิดสังคมเรียนรู้ (Learning society) นั้น โครงสร้างทางสังคมต้องปรับเปลี่ยนจากโครงสร้างอำนาจในแนวคิดไปเป็นเครือข่ายสังคม หรือเครือข่ายสังคมเรียนรู้ (Learning society network) โดยสังคมต้องสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง จึงจะสามารถปรับตัวให้อยู่ในสมดุลได้ (เอื้ออิสระ หงส์หริรัญ, 2544 : 55)

ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543 : 44) มีทัศนะว่า เครือข่ายเพื่อการเรียนรู้ กิจกรรมการพัฒนาเกิดขึ้นได้ใน 2 รูปแบบ คือ รูปแบบธรรมชาติ ซึ่งชุมชนหนึ่งชุมชนใดสามารถพัฒนากิจกรรมแก้ไขปัญหของชุมชนของตนเองได้ ชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียงก็จะเข้ามาศึกษาเรียนรู้ และนำรูปแบบและวิธีการไปประยุกต์ใช้กับชุมชนของตนเอง ส่วนอีกรูปแบบหนึ่งเป็นเครือข่ายการจัดตั้ง รูปแบบนี้เกิดจากองค์กรพัฒนาต้องการขยายพื้นที่ปฏิบัติงานของตนเอง ก็จะใช้ชุมชนเดิมที่มีประสบการณ์และบทเรียนในกระบวนการพัฒนาแล้ว เป็นสถานที่ศึกษาดูงาน และเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้กับชุมชนที่องค์กรพัฒนาเข้าไปดำเนินงานใหม่ ๆ

นอกจากนี้ สุนันตรา พุทธมา (2539 : 39) เห็นว่า เครือข่ายเป็นกระบวนการแก้ปัญหาการเอาข้อจำกัดและพัฒนาตนเองของชาวบ้าน เป็นกระบวนการทางสังคมที่มีพลังในการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยการประสานพลังผู้นำ พลังขององค์กรชุมชน และองค์กรชุมชนอื่น ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเอง เครือข่ายมิได้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาหรือเป็นเครื่องมือในการทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง เพราะการเป็นเครื่องมือ นั้นหมายถึงสูตรสำเร็จที่หีบฉวยไปให้ที่ไหนและเมื่อใดก็ได้แต่เครือข่ายเป็นกระบวนการทางสังคมที่มีความยืดหยุ่น เคลื่อนไหวและมีการปรับตัวเองตลอดเวลา เพื่อรับมือกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป

กล่าวโดยสรุป แนวคิดเครือข่ายการเรียนรู้เป็นวิธีการที่สำคัญต่อการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อกระบวนการในการจัดทำแผนชุมชน เพราะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันนำมาซึ่งการแก้ไขปัญหของชุมชน

3. แนวคิด ทฤษฎี ผู้นำชุมชน (Community Leader)

โดยทั่วไป ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่มีอำนาจและอิทธิพลในการนำบุคคลอื่นให้แสดงพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางหนึ่งตามความต้องการของตนหรือสมาชิกกลุ่ม ซึ่งผู้นำ

เป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งต่อการทำงาน หรือบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม องค์กร หรือชุมชน โดยสามารถสร้างความสัมพันธ์กับผู้ตามให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงการทำงาน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มที่กำหนดไว้ (กำธร ธินลาด, 2535 : 35) ในส่วนของจิตจำนง กล่าวถึงความหมายของผู้นำท้องถิ่นว่า ผู้นำท้องถิ่น คือ บุคคลที่ช่วยให้ผู้อื่นหรือชุมชนได้มีการตกลงกัน และพยายามหาทางให้ประสบผลสำเร็จตามจุดหมายที่วางไว้ พฤติกรรมของผู้นำท้องถิ่นจะมีอิทธิพลเหนือประชาชนในท้องถิ่นนั้น อันก่อให้เกิดความร่วมมือกันทำงาน โดยมุ่งความสำเร็จของชุมชนเป็นสำคัญได้ (ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543 : 28)

3.1 ลักษณะของผู้นำ

ลักษณะของผู้นำที่สมาชิกในชุมชนต้องการควรมีลักษณะ ดังนี้

1. มีความเฉลียวฉลาดในการตัดสินใจที่เกิดขึ้นและผ่านพ้นปัญหาเหล่านี้ได้อย่างดี
2. มีวุฒิภาวะทางสังคมสูง คือ สามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข สังคมยอมรับและยกย่องนับถือ
3. เป็นผู้มุ่งหวังความสำเร็จ มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ไม่ทอดลอยในการทำงาน
4. มีมนุษยสัมพันธ์ดี สามารถติดต่อกับคน ได้ทุกคน
5. มีอำนาจในการปฏิบัติงานและการใช้อำนาจเหล่านั้นด้วยความเป็นธรรม ใช้เหตุใช้ผลในการทำงาน ไม่ใช่อารมณ์ของตนเป็นที่ตั้ง และไม่มีอคติกับผู้ใด

3.2 ประเภทของผู้นำ

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2537 : 25) ได้ศึกษาเกี่ยวกับ ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น และได้มีการจัดประเภทของผู้นำสามารถจัดได้ ดังนี้

1. ผู้นำทางความคิด
2. ผู้นำทางด้านศีลธรรม โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำเริ่มจากการเทศน์

สอนกรรมฐาน การลดอบายมุข และประยุกต์ใช้กับงานพัฒนา

3. ผู้นำทางด้านอาชีพ เทคนิค การปฏิบัติ แบ่งได้ 2 ประเภท คือ ผู้นำที่เน้นหนักการทำกิจกรรมเฉพาะด้าน และผู้ที่มีกระบวนการทำงานที่ดีกับชาวบ้าน คือมีความสัมพันธ์กับชุมชนการจัดประชุม อบรม ศึกษาดูงาน วิเคราะห์ชุมชน จัดอันดับปัญหาเน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน

4. ผู้นำด้านการพูด แบบกระตุ้นเร้าทั้งแนวความคิด และการปฏิบัติการพูดในสิ่งของตัวเองทำมากับมือ

5. ผู้นำที่สามารถประยุกต์งานราชการกับเป้าหมายเพื่อชาวบ้านได้ โดยเสนอแผนงานและกิจกรรมเข้าสู่หน่วยงานราชการได้

6. ผู้นำทางการประสานทรัพยากรภายในและภายนอกชุมชน การมีบารมีและความสามารถในการระดมทุนภายในชุมชนและภายนอก

นอกจากนี้ เชนดูซซ์ ศรีราชา (2541 : 13) ได้กล่าวถึงการพิจารณาความเป็นผู้นำว่ามีอยู่ 2 ลักษณะ คือ

1. การพิจารณาจากตำแหน่งที่เป็นทางการ โดยมากเป็นตำแหน่งที่ทางราชการยอมรับ ผู้นำลักษณะนี้มาจากการเลือกตั้งของคนในชุมชนแล้วจึงถูกแต่งตั้งอย่างเป็นทางการจากหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่โดยตรง เช่น ตำแหน่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่มต่าง ๆ ผู้นำประเภทนี้จะเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการติดต่อกับหน่วยงานราชการ เพราะต้องติดต่oprสานงานกับหน่วยงานของรัฐอยู่เสมอและเข้ารับการอบรมบ่อยครั้ง กล่าวคือ หน่วยงานราชการจะมีโครงการอบรมผู้นำชุมชนอยู่เสมอ การจัด โครงการหรือกิจกรรมของหน่วยงานของรัฐที่ต้องการความร่วมมือจากประชาชน หรือการจัดกิจกรรมภายในชุมชนเองจะผ่านผู้นำชุมชนก่อนเสมอ ลักษณะดังกล่าวทำให้ชุมชนต้องพึ่งพาอาศัยผู้นำชุมชนอย่างมาก เพราะเป็นที่มาของการได้รับ โอกาส ความสะดวกและผลประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ของทั้งตนเองและครอบครัว ดังนั้นผู้นำชุมชนจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสูงมากในการกำหนดการมีส่วนร่วมของผู้อยู่อาศัยในชุมชน

2. การพิจารณาผู้นำแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นผู้นำที่ไม่ได้รับการแต่งตั้งจากหน่วยงานของรัฐ แต่เป็นการยอมรับของประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนนั้น ผู้นำลักษณะนี้จะเป็นผู้ที่เคยกระทำคุณความดีหรือสาธารณประโยชน์ให้กับชุมชนเป็นระยะเวลายาวนานซึ่งสมาชิกในชุมชนยอมรับและให้เชื่อถือ และปัจจุบันยังคงเป็นที่พึ่งพาอาศัยของประชาชนได้ ผู้นำลักษณะนี้ปรากฏในด้านความมีชื่อเสียง เช่น ผู้นำเหมืองฝาย อดีตผู้นำที่เป็นทางการ ผู้มั่งคั่ง ผู้มีความรู้ในด้านต่าง ๆ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ผู้นำทั้งสองแบบนี้มีลักษณะเหมือนกันตรงที่ การเป็นที่พึ่งพาอาศัยของชาวบ้าน ซึ่งเป็นลักษณะของวัฒนธรรมชุมชนของสังคมไทยและเป็นที่มาของการให้ ความเชื่อถือ และความเคารพนับถือซึ่งจะมีผลเหนือการตัดสินใจของชุมชน เห็นได้จากการที่คนไทยมีค่านิยมหนึ่งคือความเกรงใจและการเคารพผู้ที่ตนเองเคยพึ่งพาอาศัย ผู้มีอุปการคุณและผู้ที่มีตำแหน่ง ซึ่งผู้ที่จะมีลักษณะดังกล่าว ได้แก่ ผู้ที่มีความมั่งคั่ง มีความรู้ ความสามารถ เรียกกันโดยทั่วไปว่ามี สถานภาพเหนือกว่า การแสดงความคิดเห็น ได้แย้งต่อผู้ที่สถานภาพสูงกว่าถือว่าเป็น

การไม่สุภาพ ก่อเกิดเป็นวัฒนธรรมอุปถัมภ์ ซึ่งมีทั้งผู้ให้และผู้รับ ความเป็นผู้นำแสดงออกโดยการขอความร่วมมือ ผู้นำที่ได้รับการยอมรับสูงก็จะได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านสูงด้วย และในการเลือกตั้งตำแหน่งผู้นำชุมชน ชาวบ้านได้คำนึงถึงองค์ประกอบหลายประการ เช่น เป็นคนดี มีความรู้ความสามารถ ติดต่อกับทางราชการได้ มีความมั่นคง และได้รับการยอมรับสูง เพราะเป็นที่มาของการนำเอาทรัพยากรจากภายนอกเข้ามาพัฒนาชุมชน ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่การเกื้อหนุนซึ่งกันและกันได้นำไปสู่การเป็นวัฒนธรรมแบบอำนาจนิยม (Authoritarianism) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้นำที่มีสถานภาพดังกล่าวจะใช้อำนาจไปในทิศทางใด เพราะการเป็นผู้นำชุมชนจะมีสภาพเป็นผู้นำทางความคิดเห็นด้วย

กล่าวโดยสรุป ผู้นำเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในชุมชน และมีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่นชุมชน การศึกษาครั้งนี้ สนใจศึกษาบทบาทของผู้นำชุมชนในการจัดทำแผนชุมชนเป็นอย่างไร มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อกระบวนการจัดทำแผนชุมชนอย่างไร

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมและสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาชุมชน ซึ่งรวบรวมได้ ดังนี้

พิพัฒน์ ยอดพฤติการ (2548 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษารวบรวมข้อมูลกลุ่มองค์กร พื้นที่ที่ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิที่มีข้อมูล โครงการเกี่ยวเนื่องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจำนวน 13 แห่ง นำมาจัดทำเป็นฐานข้อมูลที่สามารถเผยแพร่ให้แก่ผู้สนใจใน ทุกภาคส่วน เพื่อประโยชน์ในการถ่ายทอดความรู้ การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ ตลอดจนใช้เป็นกรณีศึกษาในการพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ที่เกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยข้อมูลที่รวบรวมได้หลังจากคัดกรองเพื่อความเหมาะสมในการจัดทำเป็นฐานข้อมูลสำหรับการเผยแพร่มีทั้งสิ้น 626 กลุ่ม แบ่งออกเป็น 3 หมวดคือ หมวดที่เข้าข่ายปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 488 กลุ่ม (78.0%) หมวดที่มีความเข้าใจและปฏิบัติตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 126 กลุ่ม (20.1%) และหมวดที่เป็นกรณีศึกษาตัวอย่างตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 12 กลุ่ม (1.9%) ตามลำดับการจัดแบ่งกลุ่มข้อมูลยึดองค์ประกอบปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 3 คุณสมบัติ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว และ 2 เงื่อนไข คือ เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม โดยข้อมูลที่จัดอยู่ในหมวดที่ 1 พิจารณาจากกิจกรรมของกลุ่มที่เข้าเกณฑ์ใดเกณฑ์หนึ่งใน 3 คุณสมบัติ 2 เงื่อนไข และกลุ่มอาจไม่มีความรู้เรื่อง

เศรษฐกิจพอเพียงมาก่อน แต่มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยธรรมชาติ ส่วนข้อมูลที่ถูกจัดอยู่ในหมวดที่ 2 พิจารณาจากกลุ่มที่มีความเข้าใจและปฏิบัติตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และข้อมูลถูกสอบถามจากคณะผู้วิจัยใน โครงการเชื่อมโยงเครือข่ายหน่วยงาน และองค์กรชุมชนเพื่อประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัวและชุมชน โดยมูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ส่วนข้อมูลที่ถูกจัดอยู่ในหมวดที่ 3 พิจารณาจากกลุ่มที่ถูกหยิบยกเป็นกรณีศึกษาอย่างชัดเจนในสังคม และข้อมูลที่ได้รับจาก โครงการพัฒนาการศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง โดยคณะกรรมการการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง และศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์การวิจัยนี้ ได้ผลลัพธ์ที่เป็นระบบฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์องค์กร พื้นที่ที่ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต สามารถเข้าถึงได้ทางเว็บไซด์ www.sedb.org และยัง ได้ผลการศึกษาเบื้องต้นในส่วนที่เป็นตัวชี้วัดความพอเพียง โดยหวังว่าจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจค้นคว้างานวิจัยในสาขานี้ เพื่อการพัฒนาที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นต่อไป

สินธุ์ พันธุ์พินิจ (2545 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษากลยุทธ์การส่งเสริมการเกษตรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับเกษตรกรรายย่อยภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า เกษตรกรมีความพอเพียงระดับมากในด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม มีความพอเพียงระดับปานกลางในด้านเศรษฐกิจ และด้านเทคโนโลยีสำหรับดำรงชีวิตประจำวัน และมีความพอเพียงระดับน้อยในด้านเทคโนโลยีการผลิตพืช การผลิตปศุสัตว์ และการผลิตสัตว์น้ำ เมื่อเปรียบเทียบความพอเพียงของเกษตรกรระดับอำเภอและระดับจังหวัดแล้ว มีความแตกต่างกัน เฉพาะด้านเศรษฐกิจ ปัญหาการประกอบอาชีพของเกษตรกรส่วนมากมีปัญหาาราคาผลผลิตต่ำ ปัญหาเงินทุนประกอบอาชีพ ขาดความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีการเกษตร

อภิชัย พันธเสน (2545 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิเคราะห์อุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อมตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ผลการศึกษาปรากฏว่าในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมทุกขนาดและทุกประเภทไม่ว่าจะเป็น โดยภาพรวมหรือมีการจำแนกตามขนาดและจำแนกเป็นรายอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมทุกขนาดและทุกประเภทได้คะแนนเฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์ดี (B) ตามหลักเกณฑ์ของเศรษฐกิจพอเพียง แต่ภายหลังจากผ่านพ้นวิกฤติเศรษฐกิจไปแล้ว อุตสาหกรรมทุกขนาด ทุกประเภทจะมีค่าเฉลี่ยของดัชนีเศรษฐกิจพอเพียงลดลง มีค่าเฉลี่ยสูงกว่าพอใช้เล็กน้อย (C+) ยกเว้นอุตสาหกรรมสิ่งทอ เครื่องนุ่งห่ม และเครื่องหนัง ที่ได้คะแนนเฉลี่ยต่ำกว่าคือเพียงในระดับพอใช้ (C) สาเหตุของความแตกต่างที่สำคัญระหว่างช่วงวิกฤติและภายหลังก็คือ ในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมส่วนใหญ่จะเน้นการปรับขนาดการผลิตให้สอดคล้องกับความสามารถในการบริหารจัดการ โดยได้คะแนนสูงกว่าค่าเฉลี่ย (B+ ถึง A-) เน้นความซื่อสัตย์ต่อผู้บริโภคไม่เอารัดเอาเปรียบแรงงานและลูกค้า ตลอดจนไม่เอารัดเอาเปรียบผู้จำหน่ายวัตถุดิบ

โดยได้ คะแนนเฉลี่ย B+ เนื่องจากต้องการเน้นความอยู่รอดร่วมกันของทุกฝ่าย ส่วนประเด็นที่มีความสำคัญในลำดับสามก็คือ เน้นการบริหารความเสี่ยงต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ก่อหนี้เงินเกินขีดความสามารถในการบริหารจัดการ หลังวิกฤติทางเศรษฐกิจแล้ว คะแนนโดยเฉลี่ยลดลงเป็น C+ เนื่องจากอุตสาหกรรมลดการเน้นเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตต่อผู้บริโภคไม่เอาใจเอาเปรียบแรงงานและลูกค้า ตลอดจนไม่เอาใจเอาเปรียบผู้จำหน่ายวัตถุดิบ โดยเน้นการทำกำไรเพื่อการสะสมทุนหรือขยายตัว ลดหลักการในเรื่องปรับขนาดการผลิตให้สอดคล้องกับความสามารถในการบริหารจัดการ โดยการขยายการผลิต เพื่อลดต้นทุนต่อหน่วย แต่หลักการที่เน้นในระดับเดิมจนกลายเป็นหลักการที่เด่นที่สุด (คะแนน B) ก็คือ การบริหารความเสี่ยงต่ำ โดยเน้นการใช้ทุนภายในเป็นหลัก จึงทำให้อาจจะสรุปได้ว่าหลักการสำคัญที่ช่วยให้อุตสาหกรรมเหล่านี้รอดพ้นจากวิกฤติเศรษฐกิจได้ก็เพราะการเน้นการบริหารความเสี่ยงต่ำนั่นเอง ซึ่งก็สอดคล้องกับผลการศึกษาของธุรกิจที่ได้กลายเป็นหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ ส่วนใหญ่เกิดจากการใช้ทุนจากภายนอกมากเกินไป เป็นทุนระยะสั้นดอกเบี้ยสูง นอกจากนั้นยังใช้ทุนดังกล่าวไปในทางที่ผิดวัตถุประสงค์ เช่น นำไปซื้อทรัพย์สินเพื่อเก็งกำไร

นิมิตร ไกรวานิช (2545 : บทคัดย่อ) ดัชนีการวัดระดับเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในประเทศไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) เพื่อศึกษา ปัจจัยที่กำหนดระดับการพึงพิงตนเองของชุมชน (2) เพื่อศึกษาหาค่าดัชนีชี้วัด (Index) เพื่อกำหนดระดับการพึงพิง (3) เพื่อเสนอตัวแบบ (Model) การพึงพิงตนเองของชุมชนแต่ละระดับอย่างเหมาะสม ผลการศึกษาพบว่าดัชนีที่สร้างขึ้นทั้ง โดยวิธีไม่ถ่วงน้ำหนักจากคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ โดยหลังจากทำการสอบทาน (Validation) แล้วพบว่าชุมชนที่มีค่าดัชนีสูงสุด กับชุมชนที่มีค่าดัชนีต่ำสุดแล้วพบที่มีความแตกต่างอย่างสอดคล้องต้องกัน กล่าวคือ ระดับของความพอเพียงของชุมชนที่แตกต่างกันมีความต่างอย่างสอดคล้องต้องกันความเป็นจริงที่ได้จากการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพที่มีลักษณะของชุมชนพอเพียง โดยที่การพัฒนาไม่ใช่ตัวแปรเดียวที่ ชี้นำได้อีกต่อไป การทำความเข้าใจกับเศรษฐกิจในแนวทางการนี้ อาจจะต้องมีการเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาประเทศ โดยเน้นการสร้างเสริมความเข้มแข็งในระดับชุมชน เป็นหลัก ซึ่งอาจจะมีผลต่อไปถึงการปฏิรูประบบการบริหารประเทศ ให้สอดคล้องกันมากขึ้นกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง ดัชนีวัดระดับความพอเพียง ระดับการมีส่วนร่วม ระดับการพัฒนา ระดับขีดความสามารถในการจัดการตนเอง

สมศรี จินะวงษ์ (2544 : บทคัดย่อ) การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบัน วิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง

กนก คคิตการ (2541 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้แบบจำลอง (Model) การลดความเสี่ยงของครัวเรือนเกษตรกร : กรณีศึกษาอำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร ผลการวิจัยพบว่าครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร ซึ่งเป็นพื้นที่ดำเนินโครงการสระน้ำเพื่อการเกษตร ตามพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยนำทฤษฎีของ Baumol มาประยุกต์ใช้ในแบบจำลองโปรแกรมมิ่ง จากการพัฒนาทรัพยากรในไร่นาของเกษตรกร โดยการสนับสนุนสระน้ำเพื่อการเกษตร และการจัดระบบการเกษตร ในเรื่องการลดความเสี่ยงของเกษตรกรด้วยการกระจายการผลิต และการปรับปรุงทรัพยากรในระดับไร่นาเพียงอย่างเดียวนั้นสามารถลดความเสี่ยง ได้ระดับหนึ่ง ทำให้เกษตรกรมีอาหาร เพียงพอในการบริโภค แต่การผลิตเพื่อบริโภค ยังขาดสารอาหารบางชนิด นอกจากนี้สิ่งที่ต้องคำนึง คือ ควรเพิ่ม โอกาสทางด้านการตลาดเพื่อเพิ่ม โอกาสทางด้านรายได้กับเกษตรกร รวมทั้งการให้ข้อมูลข่าวสารและการรวมกลุ่มในรูปของสหกรณ์ เพื่อให้เกิดอำนาจต่อรองในเรื่องของราคา นอกจากนี้การผลิต การตลาด และการแปรรูปสินค้าเกษตรในพื้นที่ สามารถทำให้เกษตรกรมีอาหารพอเพียงกับการบริโภค มีรายได้ดีขึ้น คุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ดีขึ้น

อนุพงศ์ ดาวรวงศ์ (2542 : บทคัดย่อ) การศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองแบบพอเพียง ตามแนวพระราชดำริในจังหวัดจันทบุรี มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะในเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองแบบพอเพียง ตามแนวพระราชดำริ ในจังหวัดจันทบุรีซึ่งจำแนกออกเป็น 9 ด้านตามกรอบนโยบายกระทรวงมหาดไทย ในทุกด้านมีปัญหาเกิดขึ้น 2 ภาค คือ ภาครัฐและภาคประชาชน คือ ด้านบุคลากรภาครัฐไม่เพียงพอ ขาดคุณภาพ ประชาชนไม่มีความสนใจเท่าที่ควร การจัดตั้งกลุ่มขาม เพราะประชาชนในจังหวัดจันทบุรี ดำรงชีวิตในลักษณะปัจเจกชนนิยม ไม่ชอบวุ่นวาย มีหลังคาเรือนห่างกัน ยกเว้นในอำเภอ โป่งน้ำร้อน อำเภอสอยดาว และกิ่งอำเภอแก่งหางแมวที่ประชาชนส่วนใหญ่มาจากการย้ายถิ่นและการอยู่ร่วมกัน แต่ยากจนและไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ด้านงบประมาณและด้านวัสดุอุปกรณ์ที่จำกัดในการให้บริการมีไม่เพียงพอกับความต้องการของประชาชน และผู้ใช้บริการมากขึ้น ด้านการบริหารจัดการ พบว่าผู้บริหารไม่ค่อยมีวิสัยทัศน์ในการวิเคราะห์ พยากรณ์สถานการณ์ผู้ปฏิบัติงานขาดความเอาใจใส่งานที่รับผิดชอบ นอกจากนี้ปัญหาดังกล่าวผู้ศึกษายังพบว่ามีปัญหาสิ่งแวดล้อม คือ มลภาวะที่เกิดขึ้นจากการปนเปื้อนของสารเคมี ยาฆ่าแมลงในน้ำ ดิน อากาศที่เกิดจากการทำเกษตรกรรม เป็นอาชีพหลัก ข้อเสนอแนะทุกองค์การควรทำงานร่วมกันแบบบูรณาการ และควรให้ความรู้ในทุกด้าน รวมทั้งปลูกฝังทัศนคติให้ทุกคนตระหนักในหน้าที่ ที่ต้องรับผิดชอบต่อตนเอง ส่วนรวมและสิ่งแวดล้อม ให้รัฐจัดสรรที่ดินทำกินให้เกษตรกรที่ยากจน เรื่องแนว โน้มการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองแบบพอเพียง ตามแนวพระราชดำริในจังหวัดจันทบุรี ด้านการพัฒนาองค์การเศรษฐกิจ

และด้านการพัฒนาบุคลากร พบว่าในเรื่องการบริหารจัดการควรได้มีการบูรณาการร่วมมือกันในทุกองค์การ พัฒนาบุคลากรให้มีความสามารถหลากหลาย โดยมีประชาชนเป็นเป้าหมายหลักในการพัฒนา การพัฒนาบุคลากร ประชาชนต้องช่วยเหลือตัวเองมากขึ้นและต้องดูแลรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

ปราโมทย์ กาญจนรัชต์ (2540 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับขนาดเนื้อที่ทำเกษตรผสมผสานของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินทุ่งกุลาร้องไห้ จังหวัดร้อยเอ็ดพบว่าสาเหตุที่ทำให้เกษตรกรไม่เข้าร่วมโครงการมีสาเหตุมาจากหลายประการที่สำคัญ ได้แก่ เกษตรกรมีพื้นที่ที่ไม่เหมาะสม บางส่วนมีพื้นที่อยู่ไกลจากแหล่งน้ำ เกษตรกรจะต้องได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนในการจัดสร้างแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร และยังพบว่ามีปัญหาในการประสานงานระหว่างหน่วยงาน รวมทั้งเกษตรกรเองจะต้องอาศัยปัจจัยอีกหลาย ๆ ด้านที่เป็นของตนเอง ช่วยสนับสนุนเพื่อให้เกษตรกรประสบความสำเร็จ เช่นเงินทุน ความรู้ ความสามารถในการดำเนินการ เป็นต้น เนื่องจากการเกษตรผสมผสานมีความต้องการในลักษณะและคุณสมบัติเฉพาะของเกษตรกรเป้าหมายมีความเหมาะสมทางกายภาพและภูมิประเทศ นอกจากนั้นเกษตรกรยังต้องการได้รับการสนับสนุนวิชาการเทคโนโลยีและด้านอื่น ๆ

สมพันธ์ เตชะอธิป และคณะ (2538 : บทคัดย่อ) ได้เปรียบเทียบผลการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานที่ส่งเสริมโดยหน่วยงานของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และที่เกษตรกรริเริ่มเอง พบว่าผลที่เกษตรกรได้รับจากการทำเกษตรกรรมผสมผสาน ทั้งในทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และสุขภาพ เป็นไปในทางที่ดีขึ้นทั้งหมด แต่ผลในเรื่องแนวความคิดในการพึ่งตนเองของเกษตรกรและแนวความคิดในการเกื้อกูลต่อสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ มีความแตกต่างกันระหว่างกลุ่มตัวอย่างทั้งสาม ผลการศึกษานี้แสดงให้เห็นว่าหน่วยงานที่ส่งเสริมเกษตรกรรมแบบยั่งยืนเป็นตัวแปรที่มีผลต่อความสำเร็จในการทำเกษตรแนวนี้ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นตัวแปรที่มีผลต่อความแตกต่างของแนวความคิดของเกษตรกร

จากแนวคิดทฤษฎีงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงได้นำกรอบแนวคิดของนักวิชาการหลายคน โดยเฉพาะ พิพัฒน์ ยอดพฤติการ (2548 : บทคัดย่อ) ในด้านตัวชี้วัดความพอเพียง และ สมพันธ์ เตชะอธิป และคณะ (2538 : บทคัดย่อ) ปราโมทย์ กาญจนรัชต์ (2540 : บทคัดย่อ) ด้านการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน และการทำความเข้าใจในองค์ความรู้ของเศรษฐกิจพอเพียงในงานวิจัยของ กนก คติการ (2541 : บทคัดย่อ) และประยุกต์แนวคิดในงานวิจัยทุกเล่ม มาใช้ในการพัฒนาเกษตรกรที่ดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัดมหาสารคามเพื่อพัฒนารูปแบบการวิจัย และกรอบแนวคิดการวิจัย เพื่อให้การวิจัยมีความสมบูรณ์